

Adatok Doboz gabonatermesztéséhez

NAGY GYULA

I. Termesztett gabonafélék

Doboz községben emberemlékezet óta a búza az első gabona. Belőle termeltek legtöbbet. Mindig kenyérnek használták. A búzát a faluban *gabonának* is hívják. 1906-ig leginkább az *ősz-búzát* (őszi búzát) termelték. Azt tartották a legjobb termőnek. Fagyálló volt. Héja is vékony. Ma már nincs tiszta ősz-búza, mert a cséplőgép összekeverte. Utána Székács-, a Bánkúti és az 1201-es búza terjedt el. Vizes földön 1906-ig *vereskalású búzát* termeltek. Ezt csak a vizes földeken termelték. Állta a vizet. A szára olyan kemény volt, mint a nád. Egy-két holdas kisemberek az 1930-as évekig termeltek *kalásztalan búzát* is. Az uraság 1919 körül inkább nemesített búzát termesztett. Búza után árpat termeltek legnagyobb területen. Emlékezet óta a mai napig a *tavaszi-árpat* (tavaszi árpat, sörárpat) termesztettek. Azért szerették, mert nem fagyott ki és korábban lehetett vágni. Az árpa lisztjét nagy szorultságban a búza lisztjével keverték. A falusiak kis területen termeltek rozsot s zabot is. A rozs lisztjének javát a búzaliszt közé keverték. Az uraság a rozsot és a zabot nagyobb táblákban termesztette. 1890-es években, egészen az 1920-as évekig sok kisember kölest is termesztett. Sárga és cirmos kölest termeltek. A víz elvonulása után és sokszor búzatarlóba vetették. Az uraság is termelte, mert az aratóknak kölest is mért *kommencióba*. Az uraság még repcét is termesztett nagyobb mennyiségben. Olajat sajtoltak belőle.

II. Vetés

1. Talajelkészítés

Békési Mihály közlése szerint a doboziak 1836-ban egyességet kötöttek az urasággal. Az egyesség szerint egy zsellér járandósága egy *kémény* után a következő volt:

- 1 házhely (300 négyszögöl),
- 1 kaszáló (27 vagy 28 lánc, 1 lánc: 100 négyszögöl),
- 1 illetőség (364 négyszögöl, be kellett *örökíteni* makkal),
- 1 veteményföld (330 négyszögöl),
- 1 páskum (1 kishold legelő).

A lakosságnak csak az *illetőségbe rakott* erdejük volt. Lassanként azt is kiirtották. A falut négy uraság vette körül. Kevés volt a föld s azért irtották ki az erdőt. A legutolsó irtás 1911-ben volt. Csak akkor irthatták ki az erdőt, ha Erdélyben, Körösfeketetőn ugyanakkora területű erdőt vetettek. Mindenki a maga erejéből vágta ki az erdőrészt. Fejenként kb. 2 láncot vágtak ki. Az irtást a következőképpen végezték. A fa tövét közönséges kapával körülkapálták. A nagy gyökereket fejszével elvagdosták. A kisebbeket *irtókapával* vágták el. Erre a fa kidőlt. A vastagát fűrészszel darabolták el. A gallyát rőzsének vágták s összekötötték. Azt tartják, hogy a fát decemberben lehet a legkönnyebben kivágni. Az irtásba először dinnyét ültettek. Azután krumplit és kenderet termesztettek. Az irtás után csak 4-5 év múlva lehetett gabonát vetni, mert az első években kisarjadt a gyökér. Az irtványban minden termés a legjobban fizet. Az irtványföld volt a határ legdrágább földje. Az uraság, ha erdőt irtott, 2-3 év múlva *beörökítette*. Addig dinnyének, krumplinak, kendernek használta.

A határ legvizesebb része a *Nagyigis* volt. Az 1867 körül történt vízszabályozásig a falu lakossága használta. A vízszabályozás előtt a lakosság és az uraság egyességet kötött e területre. Az egyesség értelmében a falu csak addig használhatja a *nádallót*, míg nádas lesz. Amint a víz elvonul, a földet az uraság használja. A vízszabályozás után a víz lement róla s a föld az uraságé lett. Az uraság a nádat levágatta és a nád tövét elégettette. Innen a neve. A határban volt még helyel-hellyel kisebb vízjárta terület, de azt mindig megművelték. Emlékezet óta az 1870-es esztendő volt a legvizesebb. De már az 1880-as években a vizes helyeken is termeltek. A vízszabályozás után a társulat a dűlőutak mentén vezérárkokat húzott. A vadvizet az Óvári öbölbe vezették. Ha a szántóföldön megszorodik a víz, kapával vezetik a vezérárkokba. Ásóval, ekével is *húztak* már esetenként levezető kis árkokat. Az uraságnak a Szegénysziget nevű része volt a legvizesebb. Azt is lecsapolták.

1856-ban, a tagosításkor osztották ki a *Páskumot*. Minden kémény után adtak 550 *kvadrát* földet. Ekkor törhették fel. Ezeknek *Kisföld* a nevük.

Dobozon a trágya legnagyobb részét télen hordják ki. Egyenesen a földre viszik. Vagy a kocsiról *szórják* szét, vagy *kiskupacokba* hányják. A kupacokba

hányt trágyát azután *eltergetik*. Ugy is szokták, hogy a kocsiról egy *nagykupacba* hányják. Ezek a szántóföld közepén sorakoznak. Csak a szántás előtt szórják szét. Ha olyankor viszik ki a trágyát, amikor még nem üres a föld, akkor a föld végén *szarvasba* rakják. Ha a tetejét vízszintesre rakják, akkor földet is terítenek rá. Egy kishold földre két lóval 20-22 kis kocsi trágyát visznek. A trágyázás kizárólag a férfiak dolga. A faluban van, aki a sáráshoz nem ad *ganét* (trágyát), fél, hogy megbabonázzák. Arra pedig, aki nem tudja megmondani, hogy mikor született, azt mondják: „Biztosan trágyahordáskor”. (Ti a trágyát az egész évben hordják.) — Az uraság *kiláncolta* a földet s ökrös szekerekkel hordták rá a trágyát. A nyári munkáslányok is részt vettek a trágya széttergetésében. Vasvillával rázták szét.

2. Szántás

Faekét Dobozon már csak az idős emberek láttak gyermekkorukban. Emlékezetük szerint kétszarvú, egyenes gerendelyű, talyigás volt. Az 1880-as években *fagerendelyes*, de vas *ekefő-jű* ekével szántottak Dobozon. A *Vidacs*-eke volt a legismertebb. Részei: *laposvas*, *ekefű*, *kormánydeszka* (vasból készült), *fagerendely*, *ekeszarv*, *csoroszlya*, *tengely*, *kerék* (faküllővel és aggyal), *vezér*, *pating*, *párna*, *akasztószeg*, *iszitke* és *kisafa*. A szegényebb emberek még most is használják. 1910 óta terjed a Sack-eke. A faluban ma az ekék legnagyobb része Sack-eke. Az ekéket leggyakrabban Békéscsabán szerzik be.

Az ekét kocsin viszik ki a földre. Télen előfordul, hogy a kocsi nehéz, s *ekelovon* húztatják ki. A falusiak lóval szántanak. Az uraság ökrökkel szántott. Legújabban — 1945 óta — a tehenet is *jármolják* szántani, vetni. Néha lovat is fognak össze tehénnel. Ha lóval szántanak, akkor nem kell vezető. A tehenet eleinte, míg betanul, egy ráérő vezeti. Szántás közben használt irányító szavak a lovaknál: *tüled* (jobbra), *neide* (balra); teheneknél, ökröknel: *csára* (jobbra) és *hajszi* (balra). A vezetés mindig balról történik.

Ha a szántást a föld két szélén kezdik meg, akkor *hajszra való* szántásnak (széjjelszántásnak) mondják. Az ilyen szántásnál a föld közepén a szántás befejeztekor egy barázda húzódik. Ezt a földet a következő évben *csára* szokás szántani. A szántást most a föld közepén kezdik el. A szántás befejezésekor a közepén *összevettetés* és a két szélén egy-egy *barázda* lesz. Ahol a ló szántás közben a föld két végén forog, *forgónak* hívják. Utoljára azt is felszántják. A forgót „észreveszi a föld”. Gyengébb benne a termés. A szántás akkor jó, ha szép apró, poros. Rossz, ha olyan mint a máj, hasábos.

Az uraságnál a nagy darab földet *kibarázdálták*, hogy egyenesen menjen a *barázdáló*. A földet kimérték. A föld túlsó felén, a jelzésnél egy zászlót szánttak le. A barázdoló a zászló irányában egy egyenes barázdát *húzott*. Azután a következő jelzésnél húzta meg a barázdát. A barázdolóknak szóértő ökrei voltak. Az így egyenesre kibarázdált táblát szántották azután fel. Ha az uraság géppel vetett tengeri földet akart részeseknek kiadni, akkor kapával *hancsikoltak*.

Hárman végezték. A föld túlsó végén az egyik leállított egy kapát. A másik benézte a föld innenső végén. A harmadik pedig elindult hancsikolni. Leállította kapáját. A benéző benézte. Ha jó volt, akkor a kapás egy hancsikot kapált. Így hancsikoltak tovább. Ha ketten voltak, akkor a föld túlsó végén leszúrták a kapát s ketten végezték a hancsikolást. Az egy nap alatt felszántott föld nagysága az igaerőtől függ. Két jó lóval egy nap 1 katasztrális hold földet is fel lehet szántani. Két ökörrrel csak 1 kisholdat.

3. Vetés

1900-ig a faluban kizárólag kézzel vetettek. Az uraság azonban már az 1890-es években *gépelt*. 1945-ig mindössze kb. 10 vetőgép volt Dobozon. A 8-10 holdas embereknek a fele még 1945-ben is kézzel vetett. Jelenleg már sokan vetnek a gépállomás vetőgépeivel.

A kézzel vetés a következőképpen történik. A vetőmagot megtisztítják. *Görögrostán meggörgőzik*. Amikor a vetés ideje közeleg, sokan a vetőmagnak való búzát a gépállomáson megselektoroztatják. A vetőmagot külön tárolják. A vetés előtt kékkővel és mésszel *megszerelik*. Rendes körülmények között a *csávázást* a vetés előtti napon szokás elvégezni. Három lánc földbe való vetőmag csávázása úgy történik, hogy vetés előtti este egy és félliteres köcsögbe vizet öntenek. Egy négyszögletes fehér ruhába kb. 3 dkg összetört kékkövet tesznek. A ruha négy sarkát összefogják és a kékkő felett egy zsineggel átkötik. A köcsög szájára egy pálcikát tesznek. Erre kötik fel a kékkövet. A kékkő zsinegjét úgy kötik a pálcára, hogy a kékkő csak félig érjen a vízbe. Reggelig ázik. Ekkor egy diónyi meszet kevernek bele. Egy teknőbe két fél véka búzát öntenek. Ráöntik a kékkő és a mész oldatát. Két kézzel összekeverik. Keverés közben a búzát mindig alulról szedik, mert a csáva a búza alá folyik. A búzát a teknő egyik végéből a másikba háromszor-négyszer is átkaparják. Addig keverik, míg minden szem nedves nem lesz. Azután egy bádogkanállal zsákba szedik. Amíg a vetésre kerül a sor, addig a *pácot* a búza magába veszi.

A búzát az 1900-as évek előtt kizárólag 1920-ig sokan *főjülvetették*. A fölülvetés alá júniusban *ugaroltak*. Azután a vetés előtt 5-6 colra megszántották. Erre *rávetették* a búzát. Belefogasolták a földbe és elboronálták. Sokszor kifagyott. Azóta a búzát inkább *alávetik*, *alulvetik*. Ilyenkor a szántatlan földre vetnek és azután szántják alá. Csak ugaron és tengeriföldön vetnek alá. A tengeriföldről először letakarítják a tengerit. A *dudvát* (gyomot) néha kaszával vágják le. A gyomot és a tőkindát lóval összefogasolják. Amikor a fogas megtelik, felemelik és az összegyűlt csomókat vasvillával kihordják olyan földre, amelyet akkor nem vetnek be. Az így összegyűjtött gatzt vagy elégetik, vagy kévékbe kötik s télen a marhákkal megetetik.

Dobozon az alávetést a következő módon végzik. Akinek nincs fogata, az alászántást lovas emberrel végezteti el. Rendszerint rokonnal, szomszédal vagy jó ismerőssel. A vetéshez az ekét, a vasfogast, a tövisboronát s a vetőmagot

kocsin viszik ki. Sokszor kaszát, vasvillát és *kórovágó kapát* is feltesznek a kocsira. Megérkezés után a szerszámokat leteszik a kocsiról és az ekébe fognak. Ha a bevetendő föld dűlőút mentén hosszában terül el s az egyik vége is dűlőút mellett fekszik, akkor először az útmente és a forgó kiborozdálását s összevetetését végzik el. Az út mentén azért végeznek borozdálást, mert a föld szélét letapossák. Ilyenkor a lovat vezetni szokták, hogy az utat el ne szántsák. A földnek azt a végét, amely nem dűlőre rúg, szintén kiborozdolják. A forgó szélén végzik. A másik végén a földet végig kiszántják s utoljára egy barázdával beszegik.

Azután a vető nyakába akasztja a *vetőzsákot*. Egy közönséges zsákba egy véka gabonát öntenek. Ez kb. 30 kg-ot nyom. A zsák szájára kötött zsinag szabad végét a zsák fenekének egyik csücskére erősen rákötik. Ezzel kész is a vetőzsák. Úgy akasztják a nyakukba, hogy a szája a jobb kéz felé nézzen. A zsákban a vető gabonát eligazítja és elindul vetni. Sok dobozi ember, amikor a vetéshez fog, megemeli kalapját s ezt mondja: „Az Isten segítse meg!” A katolikusok keresztet is vetnek.

Ott kezdik el a vetést, ahol a szántást kezdeni szokták. Van, aki a jobb lábára, van, aki a bal lábára *vét* (vet). Ezek *féllábra* vetnek. A jó vető tud jobb lábra is és bal lábra is vetni. Egy lábra vetés a következőképpen történik. Amikor a vetőnek pl. a jobb lába van elől, akkor a zsákba nyúl. Jobb kezével egy fél marék gabonát markol. Amikor bal lába van elől, akkor kissé bal felé vet. Azután ismét a jobb lába van elől, s ismét a zsákba nyúl. Ilyenkor a bal lábra történik a vetés. Amikor a vető egy lábra vet, minden második lépésre vet. Maga a vetés a következőképpen történik. Mikor a gabonát kiveszi a zsákból, kinyújtott karral vet. A karját oldalt előre kinyújtja. A kinyújtott karját azután egy gyors, erős lendítéssel befele lendíti és akkor *terít*. Úgy kell teríteni, hogy a terítés már a levegőben félkör alakot vegyen fel. A vető *kieresztett*, kinyújtott ujjai terítik szét a magot. a bekerített terület egy *fél elő*. A vető egyenletesen lépeget. Sem a zsákbanyúlásnál, sem a vetésnél nem áll meg. Vetés közben látja, hogy a vetés sűrű-e, vagy ritka. Aszerint markol. A vető a behajlított bal karjával a vetőmagot kétféle osztva tartja a vetőzsákban. A bal kezével a zsák száját úgy tartja, hogy az ne csapódjon össze, mert az időveszteséget okoz. Amikor a zsák szája felőli részéből elfogy a vetőmag, a bal kezét lejjeb ereszti s a mag odafolyik a zsák szájához, feljebb emelt karjával a zsákot ismét két-fele választja. Amikor bal lábra vetnek, akkor valamivel keskenyebb területet szórnak be, mint amikor jobb lábra történik a vetés. Van olyan vető is, akinek vetés közben mindig az a lába van elől, amelyikre vet. Az ilyen emberre azt mondják, hogy *szánkózik*. A fél lábra való vetés még egyszer olyan gyorsan halad, mint a két lábra való. Igaz, hogy a bevetett terület is felényi.

Két lábra történik a vetés akkor, ha a vető minden lépésre vet egy-egy jó fél marokkal. Amikor a bal lába van elől, akkor belenyúl a zsákba és egy jó fél marok vetőmagot markol. Kissé bal fele elszórja. Azután a jobb lába van elől. Ekkor is belenyúl a zsákba, markol s kissé jobb fele vet. Tehát minden lépésre

vet. A bevetett terület egy *elő*. A jó vető nem áll meg vetés közben. Van, aki minden lépés után egy kicsit megáll, kitart, visszatartja a lábát, hogy legyen ideje a zsákba nyúlni. A két lábra való vetés lassabban halad, mint az egy lábra való, de a bevetett terület még egyszer akkora.

Először a forgót vetik be. A forgóba fél előt vetnek. A fél előt mindig egy lábra vetik. Hogy a szántó is haladjon, széjjelszántásnál a vető körül egy fél előnyt elvet. Hogy a szántó is haladjon, általában az eke előtt egy lábra vetnek. A vetőnek csak addig kell igyekezni, míg annyit el nem vetett, hogy az ekének legyen mit szántani. A vetés után *félsuknyira* beleszántják a magot a földbe. Ha összeszántanak, akkor a forgó bevetése után a föld közepén egy előt vetnek. Az egész előt mindig két lábra vetik. Az a jó, ha *szél alá* szórnak. Ilyenkor szórás közben hátulról fúj a szél. Szél segítségével szélesebb földterületet lehet beszórni. — Ha a vető egyedül van, akkor sokszor először elveti a gabonát s azután szántja alá. Úgyis szokták, hogy széjjelszántásnál körül elvetnek egy fél előt. Befognak és alászántják. Szántás után kifognak s a lovakat megetetik. Ezalatt elvetnek egy egész előt. Ezt ismét alászántják. Így váltakozva vetnek és szántanak mindaddig, amíg az egészet be nem vetik. Az összeszántásnál a magános vető, a föld közepén egy egész előt vet el. Utána mindkét felől vet egy-egy egész előt. Ha nagyobb a föld s az idő úgy mutatkozik, akkor elvetnek annyi magot, amennyit egy nap alá tudnak szántani. Ha az egész föld bevetése megtörténik, akkor az eke nyugodtan szánthat.

A föld bevetése után a barázdolást *megcsorgatják*. Az út menti barázdolást nem szántják meg még egyszer s ezért kell maggal *bepergetni*, megcsorgatni. A bepergetést ott kezdik, ahol a borozdolást kezdték. A barázda bal oldalán haladnak. Egy jókora marék vetőmagot markolnak. A szemmel teli markukat a barázda felett tartják s egyenletesen engedik, csorgatják, pergetik a szemet. Pergetés közben a jobb kezüket bátran lóbálják. Egy marokból háromszor is *lűknek*. A pergetésnél arra is számolnak, hogy van már mag a földön. A szántás teljes befejezése után a szántásra *fölüliszórnak* magot. A szórást ott kezdik el, ahol a szántást kezdték. A fölüliszórást két lábra végzik. Az alászántás utáni fölülvetésnél nagyobb területet szórnak be, mint az alávetésnél. Az összeszántás végeztével egy mély barázda marad a föld közepén. A felüliszórás után a *közép-barázdát* is bepergetik.

A fölüliszórás után a földet megfogasolják. Ha göröngyös a föld, akkor kétszer is fogasolnak. Régebben a fogas kerete s gerendái fából készültek. Csak a fogai voltak vasból. Néhány ilyen borona még most is akad a faluban. A fogasnak az egyik sarkát húzta a ló. Azonban vasfogas már az 1880-as években is volt. Ha összeszántottak, akkor a fogással *hajsza* forognak. Szétszántásnál pedig *csára* fogasolnak. A fogasolást a föld szélén kezdik el. A szántással szemben haladnak. A föld szélén rendszerint kétszer fogasolnak egy nyomon. Ahogy a föld kívánja. A fogasolás után az uraságnál a vetést hengerrel nyomatták meg. A falubelieknek nem volt hengerük. Ezért a vetést fogasolás után *tövisboronával* nyomatták meg és azután elsimitották. A tövisboronára

nyomófát tettek, vagy a fogast borították rá nyomatékknak. Akinek nincs boronája, az megfordítja a fogast s úgy dörzsölteti meg. A tövisboronával ugyanúgy mennek a földön, mint a fogással. A munka befejeztével sokan mondják: „Álgya meg az Isten ezt a földet 8-10 mázsa búzával!”, s megemelik a kalapjukat.

Sok ember, amikor vet, nem dohányzik, mert azt hiszi, ha dohányzik, akkor üszögös lesz a búza. Volt olyan ember is, aki csak holdtöltén szeretett vetni, mert hite szerint akkor tele lesz a zsák. Sokan meg azt tartják, hogy a vetési időszakban a *pirituskenyeret* nem szabad megégetni, mert üszögös lesz a búza.

Dobozon 1 kis hold földre 3 véka búzát szoktak vetni. Fél *kaszálóba* (1350 négyszögöl) 1 köböl (1200 liter) vetőmagot vetnek. A kimért vetőmagot a jó vető pontosan be tudja osztani. Három lánc (300 négyszögöl) föld alávetése kb. 3 óra hosszág tart.

Az uraságnál a kézzel vetés mellett használták a *szórógépet* is. Olyan volt, mint a mostani vetőgép, csak nem voltak csövei. Egy ló húzta. A lovon egy *vetőfiú* ült.

III. A gabona vágása

1. Takarás

A gabonát az érés idején naponként nézegetik. Amikor az érlelőbogár kezd jelentkezni, akkor lehet vágni. Egy-két szemet elharapnak. Abból is megállapíthatják, hogy mikor lehet aratni. Az érett búza megmutatja maga-magát. Dobozon is úgy tudják, hogy Péter-Pálkor megszakad a búza gyökere, s megérik. Július 5-e itt az első aratási nap.

A falubeliek nagy része az urasághoz ment aratni. Endrődi, békési munkások is arattak az uraságnál. A faluból a Gyulai-földekre, Gyulára, Apácára és Bihar megyébe, az Almássy-birtokra is mentek aratni. Legtöbben maguk vágják le kis gabonájukat. Kevés olyan ember volt a faluban, akinek 1-2 részes aratója is volt. A kisebb emberek segítettek egymásnak. A rokonok, jó szomszédok sokszor kiségették egymást az aratásban. VISSZASEGÍTETTÉK. Vagy munkával segítették vissza, vagy azt adták a segítőnek, amiben az szorult. Az uraság 11-én adta ki a gabonát. A részhez a következő *kommenciót* mérte: 1 hektó búza, szalonna, pálinka, kása, só és ecet. A gazdák a részeseknek a szem egyhatodát adták. A részes *bentkosztos* volt.

Az 1920-as évekig az aratást *takarásnak* mondták. Van olyan, aki most is annak hívja. Aki kaszált, azt *takarónak* nevezték. 1920 óta a kaszást *aratónak* mondják. Az uradalomban inkább kaszásnak hívták. A kaszás után gyűjtőt *villásnak* s 1906 óta *marokverőnek* nevezik. Az uraságnál sokkal előbb kezdték a gabonát *rávágni*, és a rávágott rendet kévékbe kötni — mint a falusiak — ezért emlékezet óta a kaszás után haladót az uraságnál *marokverőnek* mondták.

A falusiak, ha közel arattak a faluhoz, nem főztek a mezőn. Úgy vitték ki nekik az ebédet. Akinek volt *olyan cselédje* (gyereke) annak mindennap vittek

ebédet. De leginkább a feleség vitte ki az ebédet. Az ételt *szilkébe*, nagy cserépfázékba vitték. Ezt *kasornyába* (hálószerű ételhordó) tették. Maguk fonta fonálból készítették. Ma már kevés ilyen van a faluban. Legtöbbször *zöldpaszulyt* (zöldbabot) és *paprikás csirkét* vittek. Ha messze *takartak*, akkor a nyeles háromlábú *serpenyőben*, vagy egy görbe fára akasztott *kisbográcsban* főztek. Ilyenkor krumplit, tarhonyát, laskatésztát vittek magukkal. A villás főzte meg, amikor ideje volt. Legtöbbször krumplipaprikást, vagy laskát főztek. Szalonnát *pergeltek* a serpenyőben. Amikor megsült a töpörtyű; vizet öntöttek rá. Sót és egy kis paprikát tettek hozzá. Mikor forrt, laskát vagy tarhonyát tettek bele. Amikor megfőtt, levették a tűzről és körülülték. Annyi száraz kenyeret kellett beleszelni, „ha a macska ráment volna, nem lett volna vizes a talpa”. Régebben fakanállal ettek, kb. 1920 óta pedig bádoganállal. A bal kezükben egy darab kenyeret tartottak, hogy arra csöpphenjen az étel. Az uraság adott az aratóknak egy *lajtos*. 10—14 akós hordó elé két lovat vagy két ökröt fogtak. Abból oláj — vagyis cserépkorsóba engedték a vizet. A korsót árnyékban tartották. Ha nem az uraságnál arattak, akkor a határban lévő jószágigató kutakból vitték a falubeliek a jó hideg vizet.

Régen az arató fején leginkább fehér vagy fekete szalmakalap volt. Sokan ócska, rossz kalapban arattak. Reggelenként *früstökig lajbiban* (eleje-hátulja egy, nyaka van, de ujjja nincs), kiskabátban, *indercukban*, azután pamutingben és maguk szötte bő gatyában vágták a gabonát. 1900 körül már szűk gatyában s 1914 után kék színű bolti gatyában, vagy vékony nadrágban arattak. Az 1870—80-as években többen *aratóbocskort* viseltek. Került olyan is, aki bakancsban, cipőben aratott. De csizmában is arattak. Az emberek aratáskor a *kékkötényt* letették és fehér *félvászonkötőt* kötöttek. A villás leginkább nagylány vagy *suttyó* legény volt. A nők rövid ujjú *pongolykában* s bő szoknyában villáztak. Eléjük maguk szötte fehér *félvászonkötőt* vagy *kíkkötényt* kötöttek. *Egyszilköténynek* is hívták. 1914-től a nők ruhája *egyből szabott* volt. Elébe hosszú kötőt kötöttek.

Dobozon emberemlékezet óta *kétkacsos* kaszával aratnak. Régen s most is kevesen *egykcacsos* kaszát is használtak és használnak. A közeli nagyobb helyeken szerzik be, legtöbbször vásárok alkalmával. A kasza részei: *lap* vagy *penge*, *orom*, *él*, *hegy*, *sarok*, *nyak*, *nyakló* az *ékkal*, *örv* vagy *örvkarika*, *takaró* vagy *takarófa*, *vasék*, *nyél*, *nagykacscs* és *kiskacscs*. — A nyakló a kasza nyakára egy nyitszeggel forgathatóan ráerősített, ceruza vastagságú vaspálca, melynek másik vége ékalakúra kiszélesedik. Amikor a kaszát le akarják venni a nyélről, akkor a nyaklót lefele húzzák s a végén lévő ék az örvkarikából kijön. Az ék a nyaklóval rajta marad a kasza nyakán. — A kasza hosszát marokkal mérik. 7-8-9 markos kaszákat használnak. A kasza élet *üllőn*, kalapáccsal *verik* ki. Van, aki leveszi a kaszát nyeléről. Ha nem veszik le, akkor a nyél végét egy kévére teszik. Van, aki *egy sorjában*, van, aki két sorjában veri ki kaszáját. Két sorjában igencsak akkor verik ki kaszájukat, ha kopott a kalapácsuk.

1906-ig a gabonát *levágták* a földre. A *takarást* a doboziak a következőkép-

pen végezték. A takarás megkezdése előtt ezt mondták: „Isten segiccs!” A katolikusok a kalapjukat is megemelték. Azután fogtak egy *rendlábat*. Amit egy fogásra levágtak, azt egy *rendlábnak* vagy *rendnek* mondták. Kevesen *előnek* is hívták. A kaszások leginkább *két lábra* kaszáltak. De voltak, akik *egy lábra* kaszáltak. Nem mindig fogták kaszálás közben a kaszát a két kaccsánál fogva. Ha *vastag* volt a gabona, sokan a bal kezükkel a nagykaccsot s a jobbal a kasza nyelét fogták a kiskaccson felül. A rend végén és menet közben is fenték kaszájukat. Tehénszarvból készült *tokmányban* tartották a *kaszakövet*. Zsineggel, szíjjal kötötték fel.

Eleinte a kaszások a földre levágott rendet hosszú nyelvű *derekazóvillával csirkékbe* gyűjtötték, s azután vontatóba rakták. Később a rendlábak levágása után a rendeket nem gyűjtötték csirkébe, hanem egyenesen vontatóba rakták. Ha a takaróknak volt segítségük, akkor a levágott rendet *fölcsirkezték*. A vontatót mindig a kaszások rakták. A villások, ha nagyon vékony volt a gaz, akkor *tolták*, de ha rendes volt, akkor *rakták* a csirkéket. Az erősebb villások egy irányba haladva gyűjtötték össze a csirkéket. Sokan először egy félcsirkényi gatz gyűjtötték össze. Azután előbbre mentek és megfordultak. Ismét, de most már visszafele haladva összegyűjtötték egy fél csirkét és azt már a kész fél csirkére tették. Ha kétfelől rakták a csirkét, akkor nagy csirkét raktak. Általában *derekazóvillával* gyűjtötték. De voltak, akik rövid nyelvű *gyűjtővillával* végezték. Ezzel azonban nem lehetett nagy vontatót rakni. A villások erősebbje két kaszás után gyűjtött. Ezeknek nagyon meg kellett dolgozni.

A vontató rakását *derekazásnak* mondták. Akkorára rakták, hogy egy köből búza kijöjjön belőle. Nem körteszárúra rakták, mint a szénavontatót, hanem a *fenekétől* kezdve mindig *összebb*, „szép sugárra, hogy az esső nem mennyen bele”. *Derekazóvillával* derekztak. *Gyűjtővillával* is raktak vontatót. De ezek kisebbek voltak. Az első csirkét *fűajnak* hívták. Amikor a vontató *fenekét* és *derekát* rakták, akkor a villával a csirkék alá nyúltak. Azután a villával a csirkékbe *ötöttek* s úgy rakták a vontató *tetejét*. Embermagasságig *derekztak* s azután *hegyeztek*. Estefelé a nagyereblyével — *bögővel* — a tarlót keresztbe felgereblyézték, *felbögözték*. A vontatókat még ideiglenesen sem kötötték le.

Reggel *hegyeztek*, amikor a gabona a harmattól egy kicsit *megvonult*. Hajnalban *eresztették* a kötelet. Dudvásabb (vizesebb) gabonából, vagy a mesgyéről levágott füből *eresztettek* kötelet. Volt, aki a bögözés által összegyűjtött *kaparékot* *összerázta* és abból *eresztett*. A kötéleresztését a következőképpen végezték. Egy fadarabot letek (találtak) a közelben. Két marokkal megsodortak egy *marék* gabonaszálat. Ezt a fa közepére hajtották. Az egyik a fadarabot *forgatta*, a másik a gabonaszálat *eresztette*. *Tekerőfával* is *eresztettek* kötelet. Kötéleresztés után a vontató tetejére feltették a kaparékot. A kaparékkal a vontatót *behegyezték*. Kisgereblyével *legereblyézték*. A *hullóját* ismét feltették a vontató tetejére. Azután villával a vontatót *körülvegezték*. Majd ketten — földhosszában — a vontató tetejére egy kötelet dobtak. A végeit a földhöz közel behúzták a vontatóva és elkötték. A másik kötelet az elsőre derékszögbe tették.

A lekötés után a vontató tövét villával körül *beverdesték*. Azután nagyereblyével körülereblyélték s a kaparékot a villával felemelt vontatószéle alá dugták. Nem a föld felett, hanem egy kissé magasabban. A vontatók a föld közepén sorakoztak. Igyekeztek szép vontatókat rakni. Ha laposra sikerült, azt mondták rá: „Erre a béka seggel is fómászna”. 27 lánynyi (2700 négyszögöl) búzaföldön 20 vontató is volt jó termés esetén. Az árpa- s kölesvontató kisebb volt, mint a búzavontató, mert azok nehezebbek a búzánál. Zabból raktak legnagyobb vontatót.

2. Aratás

A falubeliek az 1900-as évek táján — az uradalomban látott példa nyomán — megkezdték a gabona *rávágását és kévékbe kötését*. Eleinte a gabonát még levágták ugyan, de a villával már kévékbe rakták. Csak később vágták rá a gabonát, de ekkor már *kákóval* szedték a *markot*. 1901 óta a gabonát *rávágják, kévékbe* kötik és *keresztbe* rakják. A kaszásoknak könnyebb rávágni, mint levágni. 1906 után még egy darabig a kaszás után haladót villásnak hívták, noha már nem villával, hanem *kákóval* dolgozott. Most leginkább *marokverőnek* mondják. De azért vannak, akik még most is villásoknak hívják a marokverőket. Újabban marokszedőnek is nevezik őket.

A rávágott rendből a markot *kákóval* szedik. A kákót hozzá való fából készítik. Eltört villaágból is készül. A marokverés a következőképpen történik. A marokverő az előző kévéből bekötés előtt vesz ki egy kötélre valót. Kétfele veszi. A vágott végeit összedugja, *összeüti és megsodorja*. Néhányan a térdükön *meghúzzák*. Ez a *csavartkötél*. A kötelet a következő kéve helyére teszi le. Ha a marokverő erős, akkor az előző kévét be is *köti*. Ha nem, akkor *veri* tovább a *markot*. A leterített kötélbe kétszer egy-egy *hónalj* gabonát tesz bele. Mindig az elhagyott kéve tetejéből vesz egy kötélre valót. Vannak, akik a rávágott rendből vesznek egy-egy jó maroknyi gabonát s a fenti módon csinálják belőle a kötelet. Az 1890-es években a gabonát nyűtték (tövestől kihúzták) kötélnek.

Amikor egy rendlázat levágnak, a kévéket bekötik. Amíg a kaszások kötnek, a marokverők *halhéba* rakják a kévéket. Leginkább két kévét visznek egyszerre, de kevesen négyet is visznek. Ha a marokverő fiatal és gyenge, akkor csak egyet visz. Kétfelől, két sorban 9-9 kévét raknak. A két sor kéve közé kerül majd a *kereszt*. A kévék összehordásakor a földről felvett kéve feje hátranéz. A kévéket nem szabad a földön húzni. Az egyik marokverő az egyik sorba, a másik egy másik sorba hordja a kévéket. A kévéket szorosán egymás mellé rakják. A halhében a kévék fejei kifele néznek. Nemigen olvassák meg a kévéket. Ha több, akkor a kereszt rakása után a másikhoz teszik. A kévéket azért rakják össze halhében, hogy a keresztelők jobban haladjanak. Ha az idő jó, akkor csak déltájban keresztelnek. Addig a marokverők főznek. Ha állandó az idő, akkor csak este keresztelnek. Ha viszont „jön az idő”, akkor a levágott gabonát bekötik és egyenesen keresztbe rakják. Dobozen a marokverő legtöbbször a

családból kitelik. Gyakran megesik, hogy ketten tesznek ki egy marokverőszámot. Egyik gyerek szedi a markot a másik teríti a kötelet.

A kereszteteket mindig két kaszás rakja. A legelső kévét *fűajnak* hívják. Vanak, akik *papnak*, *alsópapnak* mondják. Leginkább a kaparékkévét teszik legalul, mert az nagyobb kéve, s nincsen annyi szem benne, mint a többiben. Amikor a föld nedves, akkor az alsó kéve fejét felhajtják. A kereszt négy lábból áll. Mindegyikbe 4-4 kévét tesznek. A lábak kissé összefelednek. Rakás közben minden egyes kévét egy kicsit megnyomnak. A láb felső kévét *vállkévének* hívják. A legfelső kéve a *pap*. Ez is nagy kéve. Ha gazos, nagy kéve van, akkor azt teszik papnak, hogy a keresztet megnyomja és kiszáradjon. A madarak is azt bántják. A papot a föld hosszába helyezik el s a vágott fele — hacsak lehet — délnek néz. A feltevés után meghúzzák és kétfelől két-két helyen lekötik. 3, 4 sőt sokszor 10 kereszt is kerül egymás mellé. Attól függ, hogy milyen a gaz.

Keresztrakás után a földet keresztbe nagyereblyével felgereblyélik. A kaparékból kötelet eresztenek és abba kötik. A kaparékot favillával vagy egymásra rakják, vagy *hajtogatják*. Ha sok a kaparékkéve, akkor külön keresztbe rakják. A *kaparékkéve-keresztet* nem számítják a *szín-kereszt* közé. Ha a kereszt beázik, akkor a kévét *kúpokba állogatják*. Szárítás után újra keresztbe rakják.

Az 1900-as években divat volt bekötött kévékben *vontatót* rakni. Három keresztből raktak egy vontatót. A tetejét *behegyezték*, két kötéllel *lekötötték*.

Az uraságnál 1880-ig a gabonát levágták és vontatóba rakták. Az 1880-as évek elején az uraság vett 2 húzó gépet. Ettől kezdve a gabonát rávágták, bekötötték és keresztbe rakták. A repcét azonban a legutóbbi időkig levágták. Az uradalomban szerződött aratók vágták le a gabonát. Egy-egy évben 15-20 *banda* is aratott. Egy bandába 6 kaszás és 6 marokverő volt. A részes munkásokat az *elsőember* szedte össze. Ő volt az összekötő az uraság és a munkások között. Ő is egy *részt* kapott, de neki a magtárból *mérték*. A többiek *gazul* részeltek. Minden 11. keresztet kapták. Azonkívül *kommenciót* is kaptak. Az elsőember is kapott. Az elsőember nem kaszált. A munkásoknak alkalmazkodni kellett az elsőemberhez. Aki véletlenül „keresztbe tette a vonót” azt a következő évben nem alkalmazta. Az elsőember *léptető-öllel* mérte ki az aratni való táblát. Az embereket is ő osztotta be bandába. A bandák elsőemberét is ő választotta ki. Az elsőember a gabonátábla mindkét végén kimérte a vágandó táblákat és összekötött gabonával megjelölte. Annyi *fogást* mért, hogy minden bandának jusson. A táblákat megszámozták. Cédulákra felírták a táblák számait. Egy kalapba tették. „Kockát húztak”. A bandák elsőemberei húztak. Amelyik tábla számát húzták, azt vágták. A vágás előtt a tábla túlsó végére küldtek egy munkást. Ez a jelhez állt. A kezében lévő villa ágaira zsebkendőt vagy kendőt kötött. A kezdő végétől a jel irányában *gázolt* egy kaszás. A fogásokat így különítették el.

1897-ben Dobozon az uradalomban aratósztrájk volt. Csak *früstökig* tartott. Vasárnap este az uraság kocsin vitte ki a doboziakat. Felhő jött. Kóróból (tavalyi tengeriszárból) gunyhót csináltak. Nem sok eső esett, de a kis esőtől is

megfőtt a gabona. Úgy látták, hogy nem lehet részre vágni. 15 banda 90 munkása elindult a majorba a gazdatiszthez. A gazdatiszt már messziről meglátta az aratókat. A körgáton várta a sztrájkolókat. A gazdatiszthez csak a vállalkozó és egy munkás ment. A többiek az úton álltak és vártak. Megmondták a panaszkodóknak. Az egyesség úgy szólt, hogy az aratók a 13. keresztet kapják gazul. Helyette *summát* akarnak kérni. A gazdatiszt azt mondta, menjenek csak vissza, *summát* fognak kapni. A munkások el is végezték az aratást.

IV. A gabona betakarítása

1. Vontatás

A nyomtatás korában a vontatók szérűbe való vontatása kocsi után akasztott *vontatóval* történt. *Vontatóalyigának*, *masinának*, egyesek *göncölszekérnek* hívták. Tengelyből, két küllős *fakerékből* és két *masinarúdból* állott. A masinarúd vastagabb végén 1-1 kákó csüngött. Ezeket akasztották bele a kocsi hátsó tengelyének karikájába. A masinarúd vékonyabb végén levő karikába akasztották a vontató tengelyén csüngő kákót. Dobozon használtak teljes masinakészleget is. Ennek *letett*, elhasznált kocsieleje volt az eleje. A hátsó tengelye sokkal hosszabb volt, mint az első. Viszont a hátsó kerekek kisebbek voltak, mint az első. Olyan masina nem volt, amelyet teljes egészében erre a célra készítettek. Azonban voltak olyanok, akik a már meglévő masinának külön csináltattak első részt. A masinákat csak nyomtatáskor használták. A nyomtatás idején széthordásra sem használták, mert akkor még Dobozon nem voltak tanyák. Amint a nyomtatás megszűnt, a masina is kiment a divatból. Azonban tanyán *kóróhordásra* (tengeriszárhordásra) még imitt-amott használják. Sokan inkább szétszedik a kocsit, s abból csinálnak a kóróhordáshoz masinakészleget.

A kocsi után akasztott *vontatóval* a vontatás a következőképpen történt. A kocsi után akasztott *vontatóval* megkerülték a vontatásra kerülő *vontatót*. A vontatás irányában álltak meg. A *vontató* mellé a kocsi került. A kocsi tengelyéről lekasztották a két *masinarudat* vagy *nagyrudat*. *Letették* a földre. A kocsival egy kicsit feljebb álltak. Két ember 1-1 *rudas hordófát* (az öregek *villegyhordórúdnak* hívták) dugott a *vontató* alá úgy, hogy keresztül ért a végük. Nehéz munka volt. Ha nem akart menni, akkor egy rövid, erős *emelőrúddal* segítettek. Az *emelőrudat* a *vontató* alá dugták. Felemelték. Így a feléje eső *rudas hordófát* könnyebb volt aládugni. Azután a másik oldalon is így segítettek. Ha az *alászúrás* nehezen ment s *emelőrúd* sem volt kéznél, a *rudasfát* meg-megemelték s azután ledobták a földre. Ha még így sem sikerült, akkor ketten dugták alá. Az egyik háttal a *vontató*nak dült s a lába között *húzta*, s a másik a *rudasfa* végét *toszította*. Így mind a két *rudasfát* aládugták. Közben egy — igencsak gyerek — segítség ezalatt lekasztotta a *vontató* hátsó tengelyéről a két *masinarudat*, ha azok nem voltak lekasztva. Az egyiket otthagyták, a másikat a *vontató* másik oldala iránt fektették. Azután a *masinatengelyt*

— az innenső keréken forgatva — a masinarúdak irányába tolta. Ha nem volt segítség, akkor mindezt a két ember végezte, a rudak aládugása után. Ezután a vontató alá dugott rudasfát a vontató egyik oldala felől megemelték. Ha kisebb volt a vontató, akkor egy ember emelte meg mindkét rudasfát. Ha nagyobb vontatót raktak, akkor ketten emelték meg. Ha egy embernek kellett felemelni a vontatót s nehéz volt, akkor a *jankónak* nevezett tartófát használták. Némelyik kitelen-jankónak (Kénytelen János) is hívták. A jankót aládugta a rudasfa alá s úgy emelte fel a rudast s vele együtt a vontatót. Ha az emelőnek volt gyereksegítsége, akkor az tette a rudasfa alá a jankót. Csak egy jankót használtak. Amikor az emelő a másik rudasfát felemelte, addig felemelve tartotta, míg társa, vagy egy nagyobbforma gyerek a masinarudat a két felemelt rudasfa alá *tolta*. A masinrudakat szaporán dugták alá. Az aládugás a kocsi felől történt. A vékonyabb felét dugták a rudasfák alá. Azután a vontatót ráengedték a masinarúdra. Először a kézben tartott rudasfát eresztették a masinarúdra. Azután a jankón lévő rudast egy kicsit megemelték. Kivették alóla a jankót. Ezt a rudasfát is ráeresztették a masinarúdra. Azután átmentek a vontató másik oldalára. Ott is ugyanúgy felemelték a két rudasfát. Aládugták a másik masinarudat is. Mikor mindkét masinarúd a vontató alatt volt, a lovakat a vontató elé hajtották. A kocsi a masinarúd vastagabb vége felől állt. A kocsi farát *megvetették* s egészen a vontatóhoz *curukkoltatták*. Először azt a masinarudat *akasztották* a kocsi hátsó tengelyére, amelyet utóbb dugtak a vontató alá. Ugyanis arról könnyebb volt, mert a két rudasfát nem engedték rá a masinarúdra. Ezen az oldalon az egyik rudasfa alatt a jankó volt, míg a másikat tartották. A kocsi hátsótengelyére felkapcsolt masinarúdra ezután már ráeresztették a két rudasfát. Majd megemelték a másik masinarúd végét és a kocsi tengelyére akasztották. Ha bírták, akkor nem használtak jankót. Azután a masinarudak vékonyabb végeit egyenként átemelték a kerekeken s a masin tengelyre tették. A tengelyen lévő kampót a rúdon lévő karikába akasztották. Erős ember maga is fel tudta egyenként emelni a masinarudakat s esetleg egy gyerek segítségével be is tudta kapcsolni. Két ember könnyen elvégezte. Könnyű volt emelni, mert a vontató inkább a masinakészség elején volt. Ezután előre szóltak: „Indulhat a ló!” Kicsit előbbre álltak. A lovakat a kocsirol hajtották. A vontató helyét villával, kisgereblyével *összerángatták*. A kaparékot a kocsira tették. Ha messzire húzatták a vontatót, akkor egy kötéllel lekötötték. A kötelet a kocsisaroglya karikájába kötötték, keresztbe a vontatón. Hátul kötötték meg. Sokszor indulás előtt a gyerekek felültek a masinatengelyre. A kocsis néha ilyenkor *odarántott* a lovakra s a gyerekek lepotyogtak. A vontatókat a szérű mellé vontatták. A nagy vontatókat rudasfával háromfele *szakították*. Két ember vitte be a szérűbe. Amikor ágyazni kellett, akkor egyenesen a szérűre vontattak.

2. Hordás

A gabonakereszteket kocsival *hordják* be. Először a kocsi *derekát* rakják meg. A keresztből vasvillával feladogatott kévéket a kocsi elejére rakják, kalászával befele. A kévéket úgy helyezik el, hogy azok *kössék* egymást. Azután a kocsi hátulját rakják meg. A kalászok itt is befele néznek. Azután berakják a közét. Ott már nem fontos, hogy a kalászok merre néznek. Amikor a kocsi derekát telerakták, a *keresztfával* felemelik a *vendégoldalakat*. Ezután a vendégoldalt rakják meg. Hátrafele haladva mindkét oldalt egyszerre rakják. A kévék kalászzal befelé néznek. Amikor a két oldalt megrakták, a derekát is telerakják. Az elsősor megrakása után rakják a többit is. Arra ügyelnek, hogy a sarokra egészséges kévék kerüljenek. Hogy hány sort raknak, az az igavonó állatok erejétől függ. A gabona és a kévék nagyságától függően 6-7 keresztet raknak egy közönséges kocsira. A megrakott kocsit ugyanúgy kötik le, mint a szalmát, vagy a szénát.

3. Asztagrakás

Akinek kevés gabonája van, az kerek *boglyát* rak. A több gabonát *asztagokba* rakják. Az asztagokat leggyakrabban három részletben rakják. Egy-egy részletet *tódásnak* hívnak. A takaros asztagnak az *alja* beljebb áll, mint a *dereka*. Az ilyent *körtiszárúnak* (körteszárúnak) mondják. Az asztag *tetejét* kétféleképpen *szegik* be. Ha az egész tetejét *lehajazzák*, akkor *nagyhajazásos* asztagot raknak. (Hajazás az, amikor a kévéket fejfelé az asztag tetejére teszik). Ha csak három sor *hajazást* csinálnak, akkor *kishajazásos* asztagot raknak. A felső két sor kévéit összekötik egymással. Ezelőtt egy-két ember *tarajosra* fejezte be asztagját.

V. A szem kiválasztása a kalászból

1. Kidörzsölés

Régebben a szegények a tarlóról szedegették a kalászokat. Leggyakrabban búzát szedegettek. De jószágnak árpát is szedegettek. Nem bántotta őket senki. Ha a föld gazdája kint volt, megkérdezték, hogy szabad-e szedegetni. Még most is vannak gyűjtögetők: özvegy asszonyok, gyerekek, lányok. A rövidebb száron lévő kalászokat a bal kezükbe gyűjtik. Amikor egy *marokravaló*, *maroknyi*, összegyűlik, egy pár szál gabonaszállal *körültekerik*. Azután leteszik. Egy délelőtt 8-10 csomót is szednek. A szár nélküli fejet a kendőjükbe vagy a *hátalójukba* szedik. Az összeszededetett gabonafejeket vagy a földön *kidörzsölik*, vagy ha hazaviszik s otthon mosósulyokkal *kibugázzák*. A kalász kidörzsölése a következőképpen történik. A szedegető letelepszik a földre. Leteríti a hátalóját. Erre két kezével kidörzsöli a gabonát. A szalmát eldobja. A szem körül ugyancsak kidobja a polyvát, kalászdarabokat. A szemet hazaviszik, *kirostálják* és *kiszzelelik*.

2. Kiverés-verdesés

Vannak szedegetők, akik a szedegetett gabonát hazaviszik s ott *kiverik*. A csomókat hónuk alá csapják s úgy viszik haza. Otthon vagy a góréba vagy egy fültetőre teszik száradni. Amikor egy csomó gabona összegyűlt s megszáradt, *kibugázzák*. Azután ismét szedegetnek. Mindaddig szedegetnek, amíg találnak. A bugázást a következőképpen végzik. Napos helyre leterítik a hátalót. Ha sokat begyűjtöttek, akkor ponyvát terítenek a földre. A hátaló, vagy a ponyva egyik felére teszik a csomókat. Bal kézzel kivesznek a csomók közül egyet. Leteszik a ponyvára, vagy a hátalóra. Jobb kézzel mosósulyokkal kibugázzák, kiverik a szemet. Könnyen kiverődik a szem. A bugázás után a kivert szalmát egy csomóba dobják. Azután a fenti módon egy másik csomót bugáznak ki. Ezt is ott bugázzák ki, ahol az elsőt. Így bugázzák ki a szedegetett gabonát. Azután a kis kézirostát a ponyvára teszik. Belerakják polyvástól a kibugázott szemet. Két kézzel *megrázogatják*. A polyva a tetején helyezkedik el, s leveszik. A szalmacsomóra dobják. Azután, ha szél fúj, *kiszzelelik*. Ha nem fúj szél, akkor seprűvel hajtanak szelet. A tiszta búzát zsákba öntik. Van olyan család, amelyik egy véka búzát is összegyűjt egy nyáron. A kibugázott szalmát összeölelik és a trágyadombra dobják. A tyúkok még kiszedegetik az esetleg bentmaradt szemeket.

Cs. Kiss Gábor hallotta, hogy valaki valahová *verdeste* a szálásabb kalászatokat. Inkább a rozsot, vagy zabot verdeshették ki. A zab így könnyebben kimegy.

3. A szem kiverése cséppel

Cs. Kiss Gábor apjának (1880-ban halt meg, 48 éves korában) volt *facséplője* (csépe). Elbeszélése szerint az 1860-as években azzal csépeltek a gabonát. A bekötött kévét két sorba rakták, fejjel összefele. Kioldozták a kévét. A cséppel végigverték a kalászatokat. Kétfelőlről verték. Ha többen voltak, akkor ütemesen csépeltek. Mikor fölül nem láttak szemet, kézzel megforgatták. Azután megint végigverték. Majd sorba megrázogatták, hogy hulljon ki az, ami még benne maradt. Ha találtak szemet, még egyszer sorba verték. Azután összeszedték a szalmát és kévékbe kötötték. *Zsupptetőt* csináltak belőle. Inkább mellékhelyiséget fedtek vele. A szemet összesöpörték s rostálták. A ponyvát kidobták s ponyvára kiszzelelték. Vékával felmérték és a zsákokba szedték.

Az 1870—80-as évekig a babot, lencsét, borsót többen cséppel bugázták ki. Napos helyre kiterítették egy ponyvát. Kézzel ráterítették a kicsépelnivalót. Nem rakták ki egészen a széléig. A cséplő az egyik sorban maga előtt elkezdte a babot, lencsét vagy borsót bugázni, csépelni. Ha végigvert egy sort, a szalmáját ledobta. A ponyván lévő kivernivalóból a kivert szemekre ismét terített egy sort. Azt is kiverte. Így csépelte ki az egészet. A kivert szem és a szalma is egy-egy csomóba gyűlt össze. Megfogták a ponyva két sarkát s a szemet egy csomóba

húzták. Egy kosárba egy hátalót tettek s abba *szelelték*. Azután zsákba szedték. Padlásan, kamrában, vagy a konyhában tartották. A lencse szalmáját a marhákkal etették meg. A borsó szalmáját a jószág alá vetették. A babot feltűtötték. Volt úgy, hogy lencsét, borsót eleinte favillával, mostan vasvillával, ritkán bottal *verik ki*. Ugyanúgy verik ki, mint cséppel, csak a kivernivaló csomót mindig egy helyen verik ki.

4. Nyomtatás

a) Szérűkészítés

Az uraság az 1880-as években nyomtatott utoljára. Az 1890-es években már *húzatógéppel* csévelt. A faluban 1906-ig nyomtattak. Ekkor került a faluba az első *cséplőgép*. Az öreg Sarkadi András vette az első húzatos gépet. Fakerekű volt. 1906 után már csak *valaki* nyomtatott. Legtovább a kisemberek nyomtattak. Legutoljára 1920—22-ben nyomtattak.

A nyomtatás idejében a dobozi határban mindössze 3 tanya volt. Ezért csak tarlón nyomtattak. A szérű készítése a következőképpen történt. A 20-25 lépés átmérőjű szérű közepébe egy cöveket, karót vertek. Rákötötték a pányvakötelet, s vele kanyarították ki a szérűt. A kötel szabad végére egy kapát kötöttek. A kapával jelölték meg a szérű szélét. Éles kikapával *felnyesték* a tarlót. A *tors* kikapálását a szérű szélén kezdték el és csigavonalban haladtak a közepe felé. Kapálás után a torsot kisgereblyével vagy a közepéről kezdve *körülkarimára* húzták, vagy csak féloldalra lehúzták. Ha gazos, dudvás volt a föld, akkor a gereblye előtt megszaporodott torsot vasvillával kidobták. A szérű földjét vagy lóval, vagy kocsival *járatták* le. Kocsival a következőképpen történt. A kocsioldalt összevetették a *fergettyűn*, hogy kisebb helyen forogjon. Tövisboronát kötöttek utána. Körbe-körbe hajtották a lovakat. A borona a szérű repedéseibe *belekoszorálta* a port. Azután a kocsira kádat tettek. Teleöntötték vízzel. A szérűt rózsás locsolóval lelocsolták. A locsolást a szérű tulsó felén kezdték meg és sorba haladtak. Egy kicsit *szikkadni* hagyták. Addig, míg a teteje szürkülni, *nyiladozni* nem kezdett. Közben egy kocsiderék *csővágta*, aprós szalmát, vagy más célra használhatatlan töreket raktak kisebb csomókba a szérű szélére, *szérűvágatéknak*. Ahogy száradt a szérű, a szérűvágatékot úgy *csapták* rá favillával a szérűre. Jól *szétrázták* rajta. Azután *elegyengették*. Beterítés után újra összevették a koci elejét. Újra megjáratták, *megvágatták* a szérűt. Azután *pajzánlóval* (befogatlan lóval) is megjáratták. Kinek mennyi lova volt, annyival. Sokszor össze is fogtak. Ha az öreggazda a szérű valamely részét nem találta jónak, akkor azt *megparáholta*. Kézzel meglocsolta. Azután földverő *furkóval* *megfurkózták*. Ahol a szérű púposodott, oda szérűvágatékot tettek s azt is megfurkózták. — Lóval a következőképpen készült a szérű. A szérű földjét úgy járatták le, mintha nyomtattak volna. Azután kocsiról meglocsolták. Majd

szérüterítéssel beterítették. Végül lóval *bevágatták*. A szérú készítésében az egész család részt vett.

Ha a szérút aznap nem használták, akkor nem söpörték le. A szérú mellett kétfelől csomókban lévő *szérútakaróval* letakarták. Ha elkészülte után nyomtat- tak, akkor először élesebb, s utána finomabb söprűvel lesöpörték egy csomóba. Először árpát nyomtattak rajta. Az árpa hegyes toklása belement a szérú földjébe. Néhány *ágyás kivetése* után olyan síkos lett, mint az üveg. Ha tiszta szérút eső érte, akkor újból letakarták és lejáratták.

Dobozon csak bekötetlen gabonát nyomtattak. Kerek *ágyást ágyztak*. Az ágyást úgy helyezték el a szérún, hogy két oldalt maradjon hely *fordításra*. Mindig *szél alá* ágyztak. Vagyis a kalászkok arra néztek, amerre a szél fúj. Ha nem fúj szél, akkor a fejek a szalmahordás irányába néztek. Az ágyás elhelyezé- sénél számba vették azt is, hogy merre viszik a szalmát. Amerre a szalmát hordták, arra ágyztak. Ott kezdték az ágyást. Az ágyás rakását félkör alakban kezdték el. Később egyenesre *húzódott*. 2-3 ember ágyzott. Favillával dolgoz- tak. A szérún nem volt szabad vasvillát használni. A gabonaszálak ferdén feküdtek egymáson. Az ágyást úgy rakták, hogy a fejek az ágyás tetejére kerüljenek. A közepe volt a legvastagabb. Sokszor egy méter magas is volt. Ugyanis a lovak az ágyás közepén kétszer mennek, míg a szélén egyszer. A szélét pedig kb. 30 cm vastagra rakták.

A beágyzott gabonát 2-6 lóval *járaták*. Legtöbben patkolatlan lóval nyom- tattak. Járatás előtt az ágyáson kívül *megkergették, megzaklatták* a lovakat. Azután megálltak. Ilyenkor kivizelték, kiganézták magukat. A lovak mindig a gabona töve felől, az ágyás kezdésével szemben mentek az ágyásra. A bátrabb lovak voltak elől. Ha két lóval nyomtattak, akkor a lovak vagy egymás mellett, vagy egymás után mentek. Hárommal, akkor egy elől s kettő hátul ment. Négy ló egymás mögött két párba járta az ágyást. Ha öt lóval nyomtattak, akkor egy ment elől, azután a többi kettesével utána. A hat ló három párba ment. A lovak mindig az ágyás egyik felét járták. Amikor az első ló egy-egy fordulat után a lóhajtó irányába ért, a lóhajtó egy kis lépést lépett előre. Mire a lóhajtó visszaért kiindulási helyére, a lovak lejárták az ágyást. A lovak járatás közben falták a búzafejeket. Ezért voltak, akik *abrakosbakói* akasztottak a lovak fejére.

Amikor a lovak lejárták az ágyást, *fordítottak*. A másik oldalára fordították a gázt. A fordítást ott kezdték el, ahol az ágyást befejezték. 2-3 ember fordított. Favillával dolgoztak. Két kézre fordítottak. Vagyis egyszer jobb fele, egyszer bal fele fordították a lejárattott gabonát. Ha hárman fordítottak, akkor az első és harmadik fordító mindig az ágyás szélén, a második az ágyás közepén fordított. Ennek volt legnehezebb dolga. A fordítás a következőképpen történt. A fordítók egymás után helyezkedtek el az ágyáson. Amint az első kiért az ágyás szélére, mindhárman megálltak. Megfordultak és a villán kézcsere-t végeztek. A haladás irányában léptek egyet. A másik kézre ismét fordítani kezdtek. Amint az első fordító kiért az ágyás szélére, ismét megálltak s megfordultak. Kézcsere után a fordítás irányában léptek egyet. Azután folytatták a fordítást. Amint az

ágyás felét megfordították, a lovak az ágyásra mentek. Fordítás után az ágyást körül besöpörték. Járatas közben a lovak kirúgták a gatz. Ezért villával behányták és söprűvel besöpörték. Ezalatt a lovak járták az ágyást. Amikor a fordítást a lovak lejárták, másodjára fordítottak. Ekkor *rázott-fordítást* csináltak. Ott kezdték el, ahol az ágyást. Fordítás közben megrázták a villára vett gabonát, hogy kihulljon belőle a szem. A rázott-fordítás után a lovak ismét az ágyást járták.

Amikor a második fordítást is lejárták, a szalmát *lehúzták*. Ott kezdték el, ahol az ágyást befejezték. Ketten-hárman *keszegoldalt* (féloldalt) menve eleinte *kaparták* a szalmát. Azután nekifordultak és *hányták*. Félkör alakban haladva hányták ki a szalmát *karimára*. A karima közepe vastagabb volt, mint a széle. A szalmázás után a harmadik fordítást végezték. Ekkor is rázva fordítottak. Ott kezdték el, ahol az ágyást befejezték. Azután a lovak ismét járták az ágyást. Amíg a lovak a harmadik fordítást járták, addig a karimát *átrázták*. Egymás után haladva végezték. Fordítás közben rázták is. A karima végén megfordultak s visszafele haladva a másik kézre fordítottak. Ezután a karimát *rudasba gyűrték* s ketten a szalmaboglyához, vagy a szalmakazalhoz vitték. Amikor a lovak a harmadik fordítást is lejárták, ismét szalmát húztak. Ott kezdték el, ahol az ágyazást kezdték. Rázva húzták le a szalmát. Félkör karimát csináltak. Rudasba *göngyölték*. Elvitték és az ágyást körülsöpörték. Járatas után a villa hegyével *felpiszkálták, felszurkálták* az ágyást. Majd ismét járatták. Végül 1-2 *vasgereblyével* — az ágyás közepéről kezdve — a szalma felé karimára *lehúzták* a töreket. *Egy széltibe* húzták. Ha megvastagodott, favillát *ötötték* alá s a ponyvához vitték. Ha tovább nyomtatták, akkor a szemre *ráágyaztak*. Ez ugyanúgy történt, mint fentebb leírtuk.

Ha nem nyomtattak tovább, akkor a szemet *tolóval*, falapáttal, kisgereblyével kisgereblye fokával *garmadába tolták*, toszították. Négyágú villával is segítettek. A garmadát oda tolták össze, ahol a szórásra alkalmas hely volt. Azután a garmada körül tisztára felsöpörték. Ha estefele nem mutatkozott eső s másnap még nyomtattak, akkor a szemet nem tolták össze.

Ha nyomtatás közben beázott az ágyás, akkor *medvét fogtak*. (Egyesek szerint nehéz volt vele boldogulni, mint a medvével. Mások szerint a medve járása is nehéz s a beázott ágyást nehéz volt *széjjeltépni*). Volt rá eset, hogy három napig is ott *rostokoltak* a medvével.

Dobozon a gabonafélék lóval nyomtatása a következő munkafázisok végzésével történt:

Búzánál:

- I. Ágyazás.
- II. Járatas.
- III. Fordítás.

1. Első fordítás.
2. Behányás.
3. Második fordítás.
4. Harmadik fordítás.

IV. Szalmalehúzás.

1. Első szalma lehúzása,
  - a) szalmalehúzás,
  - b) fordítás,
  - c) karimaátrázás,
  - d) rudasgyűrész, rudashordás.
2. Második szalma lehúzása.
  - a) szalmalehúzás,
  - b) rudasgyűrész, rudashordás,
  - c) felszúrkálás.

V. Törekölés.

VI. Ráágyazás, vagy a szem garmadába tolása.

Árpánál:

- I. Ágyazás.
- II. Járatás.
- III. Fordítás.
- IV. Szalmalehúzás.
  1. Szalmalehúzás.
  2. Karimázás.
  3. Rudasgyűrész, rudashordás.
Fölszaggatás.
- V. Törekölés.
- VI. A szem garmadába tolása.

Zabnál:

- I. Ágyazás
- II. Járatás
- III. Fordítás
- IV. Rudasgyűrész az ágyáson, rudashordás.
- V. Fölszaggatás.
- VI. Törekölés.
- VII. A szem garmadába tolása.

Kölesnél:

- I. Ágyazás.
- II. Járatás.
- III. Fordítás.
- IV. Szalmalehúzás.
  1. Szalmalehúzás.
  2. Karimázás.
  3. Rudasgyűrész, rudashordás.
- V. Törekölés.
- VI. A szem garmadába tolása.

b) Nyomtatás kocsival

Dobozon a nyomtatás vége felé a kismemberek inkább kocsival nyomtattak. 1910-től, akik nyomtattak, igencsak kocsival nyomtattak. A kocsival nyomtatás a következőképpen történt. Eleinte kerek, de később *gyűrű alakú* ágyást csináltak. Nagyobb ágyást raktak, mintha lóval nyomtatták volna. Itt is 2-3 ember ágyazott. Mindig a közepén kezdték az ágyazást. Egymás mellett haladva ágyaztak. Arra törekedtek, hogy a kalászkok az ágyás tetejére kerüljenek. Összevették a kocsi elejét. Az oldalát is levették. A lovak istrángját körülcsavarták ronggyal. Voltak, akik a kocsi után akasztották a hátulsó saroglyát. Szalmát tettek bele s egy-két gyerek beleült. Ha két gyerek ült benne, akkor dolgot adtak a lovaknak. De így hamarabb kész lett a nyomtatás. Ha jól igyekeztek, 3 ágyást is ki tudtak vetni egy nap alatt. A lóhajtó az alsövényen, aldeszkán ült. Körbekerbe hajtottak. Időnként ellenkező irányban is járták az ágyást. Járatás után fordítottak. Először *kifele* fordítottak. Ketten-hárman egymás mellett haladva fordítottak. A fordítást is lejáratták. Azután *befelé* fordítottak. Rázva végezték. Lejáratás után szalmalehúzást végeztek. Félkörbe, karimára húzták le a szalmát. Utána rázással fordítottak. Míg a kocsi az ágyást járta, azalatt a karimát átrázták. Majd rudasba gyűrték és a szalmakazalhoz vitték. Lejáratás után másodjára is húztak szalmát. A karimába húzott szalmát rudasbagyűrűt és elvitték. Az ágyást körülöpörték. Aztán vasgereblyével törekeltek. Vagy ráágyaztak, vagy a szemet garmadába tolták.

A búza kocsival nyomtatása a következő munkafázisok végzésével történt:

- I. Ágyazás.
- II. Járatás.
- III. Fordítás.
  1. Első fordítás kifelé.
  2. Második fordítás befelé, rázással.
- IV. Szalmalehúzás.
  1. Első szalmalehúzás.
    - a) Szalmalehúzás, félkörbe, karimára,
    - b) Fordítás rázással,
    - c) Karimarázás,
    - d) Rudasgyűrés, rudashordás.
  2. Második szalmalehúzás.
    - a) Szalmalehúzás, félkörbe, karimára,
    - d) Rudasgyűrés, rudashordás.
- V. Törekölés.
- VI. Ráágyazás, vagy a szem összetolása garmadába.

Az árpának sokkal könnyebb volt a nyomtatása. — Hogy egy nap mennyit tudtak elnyomtatni, az az erőtlől függött. Két ló, két ember és két gyerek munkája mellett egy ágyásba 3 vontatót raktak. Egy nap két ágyás *ment ki*.

Komáromiékna 1903-ban 5 ló s 4 személy mellett naponta 2 ágyásba 12 vontatót nyomtattak el.

c) Szórás

Amikor a nyomtatást befejezték, a kinyomtatott gabonát *garmadába toszították*. Először *tolóval* a szélét tölték össze. A vastagát falapáttal, favillával hányták. Azután nyírfasöprével összeseperték. Ha több ágyást nyomtattak, akkor a masina tengelye elé lovat fogtak s azzal húzták össze. *Pajzán* (egy) hámfát akasztottak a tengely kampójába s két lóval húzták. Egy ember ráállt és a két ló farkát fogta. A lovakat vezették. A garmadát nem takarták le. Nem ázott be.

A garmadát megfelelő szélben felszórták. Ha huzamosabb ideig nem fújt szél, akkor *rostán* tisztították ki a szemet. Az öregek a szórást jobban pártolták, mert haladósabb volt. A szórás a szemet is jobban osztályozta. A szóró falapáttal szórt. A kisebb méretűeket szerették. Alkalmasabb volt vele *felcsapni* a gabonát. A szóró elhelyezkedésénél azt nézte, hogy merről fúj a szél. Hogy ott hogyan állt a szóráshoz, az attól függött, hogy melyik *kezére* szórt. A szóró vagy *egy kézre*, vagy *két kézre* szórt. A szóró a garmadában megmerítette a falapátot és szélnek *csapta* a gabonát. Féloldalvást fordította a lapátot, hogy a szem *vékonyodjon, terüljön*. Így jobban ki tudta belőle fújni a szél a polyvát. A szemet úgy kellett *feladni*, hogy az mindig egy helyre *csorogjon*.

A lehullott gabonáról a szemetet a fölöző söpörte le. Mikor jó szél fújt, hosszú nyelű *fölözővel fölözött*. Ha nem jó szél fújt, vagy a gabona dudvás volt, akkor rendes nyírfasöprével fölözött. De ekkor zsákot tett a fejére. Minden évben új fölözősöprűt kötöttek. A fölöző addig hajtotta a szemetet, ameddig szem látzott. Azontúl a *törekelő* kis fagereblyével hátrafelé húzta a polyvát. Az is zsákot húzott a fejére. Szórás közben egy gyerek állandóan szedte falapáttal a lóganét.

A felszórt szemet falapáttal *elválasztották*. A tiszta szemet elválasztották a polyvától. A szemetesebb részt ismét felszórták. Ami távolabb esett le, azt külön tették. Vetőmagnak használták. Ha a szórás gyenge szélben történt, akkor még egyszer *átszórták* az egészet. A tiszta szemet garmadába tölték. Vékával fölmérték s zsákokba szedték. Voltak, akik a polyvás részt másodjára is felszórták. A polyvát összegereblyézték s a többihez vitték.

d) Rostálás

Az 1890-es évektől kezdve szórás helyett a *nagyrostát* használták. A *rostakocsin* szállították. Ez két tengelyből állt. Hosszába peremmel ellátott deszkát tettek. Négy, kb. 50 cm magas faküllős kereke volt. A rosta négy sarkán egy-egy fogó volt. Két ember tette fel az alacsony kocsira. Egy ló húzta. A garmada mellé húzták. Úgy állították be, hogy a polyva *szél alá* menjen ki a rostából. A szemet négyágú favillával rakták a rostába. Egy ember állandóan *etette*. Az

etető bal kézzel etetett s jobb kezével széjjelkavarta a szemet a rostán, hogy a szél könnyebben ki tudja fújni közüle a polyvát. Később nagyobb falapáttal rakták a szemet a garatba. A tiszta búza a szérűre folyt. Ha az egészet *leengedték*, rostát cseréltek. Apró lyukú rostát tettek bele. Az egészet újra átrostálták. De a szemet már a ponyvára eresztették. A garatba ekkor nyeles félvékással öntögették. A ponyváról azután vékával felmerték és zsákokba öntötték.

Idősebb emberek közül voltak olyanok, akik a rostálásból éltek. Szérűről szérűre mentek. Sokszor hívták is őket. Mindig a nyomtató adta a hajtóerőt. A rostás egy kissámlin állva, egy pálcikával *kotorászta* a gabonát, hogy egyformán menjen a gépbe. A rostás természetben kapta meg a rostálás díját. Minden 40. véka az övé lett. Egy nap 1 köből búzát is meg tudott keresni. Voltak olyanok is, akik részéből kiadták a rostát szegényebb embereknek.

5. Cséplés járgánnyal; húzatómagánjáróval és robbanómotorral hajtott cséplővel

Dobozon csak Domokos Imrének volt *járgánya*. 1899-ben újonnan vette. Két lóval húzatta. A járgány *dobja* (cséplőszekrénye) kisméretű volt. Dobsín helyett vasfogak voltak benne. Az verte ki a gabonát. A kicsépelte gabonát épp úgy meg kellett rostálni, mint a nyomtatottat. Csak magának csépelte. Miután csak 8 hold földje volt, nem volt kifizető. Pár évig használta, azután eladta.

Az 1910-es években Sarkadi András ezermesternek volt az első *húzatós gépje*. Ezen kívül még 3 húzatós gép volt a faluban. 4-6 lóval húzatták. Szalmával fűtötték. Dobjaikban már dobsín volt. Társaságban csépeltek. A teljes banda 24 főből állott. Tagjai: 1 gépész, 1 fűtő, 2 etető, 2 kévevágó, 1 első ember, 1 zsákos, 4 asztagos, 4 rudashordó, 2 rudascsináló, 2 szalmakazalrakó, és 4 polyvarakó. Ezeket a húzatós gépeket nem alakították át magánjáró gépekké. Az első világháború után kerültek el a faluból.

A faluban *magánjáró gépje* először Hegyi Gábornak volt az 1920-as évek körül. Használtan vette. 1949-ig Dobozon mindössze 6 magánjáró gép volt. Az első traktor a faluban 1948-ban csépelte. 1951 óta csak a gépállomás traktorjai csépelnek.

VI. A kalászból kiválasztott gabona s takarmány elraktározása

1. A gabona elraktározása

A nyomtatás idején a malomba csak tiszta, *mosott* búzát lehetett vinni. Ezért mindenki nyomtatás után a jó időben megmosta gabonáját. Az Ásott-Körösre vitték. Szapulódézsát, káposztásdézsát, dézsát vittek magukkal. A víz szélére tették. Beleöntötték a búzát. Addig mertek rá vizet, míg bő lé nem állt rajta. Az asszonyok kézzel megkeverték. Félredűtötték a dézsát s egy vesszőkosarat tettek

elébe. A vizet leengedték. Egy, vagy több *léből* addig mosták, míg tiszta nem lett. A búzát a vesszőkosárral kiszedték. Egy nagy kasba a *hátalóruhát* beletették s abba öntötték a megmosott búzát. Felvitték a gyepre, hogy a leve lefolyjon. Azután ponyvára öntötték. *Búzatergetővel* vékonyan széthúzták. Minden zsáknak egy ponyva kellett. Ha früstök után mentek ki, akkor csak estefelé kerültek haza. A ponyvát összehúzták s a *merővel* a megszáradt szemet zsákba merték. Az ocsut is így mosták ki, csak több léről. Ha szükség volt rá, kisrostával felrostálták az asszonyok, hogy a fűmag kihulljon belőle. Akinek kevés gabonája termett, vagy keveset keresett, az zsákba tette és *kamrába* tartotta. Gabonáskamrának is hívták. A kamrán az udvar felől egy kis ablak, s a ház möge felől két vályognagyságú lyuk szokott lenni. Vannak, akik a lyukakat belécelik, hogy drótból *rostélyt* csinálnak rá. A kamra egyes ajtaja az udvarra nyílik. Az alján egy lyuk van a macska számára. Van olyan kamra, amelyre nem tettek ablakot. Ilyen helyen az ajtóra *rostélyt* készítenek s hogy szellőzzön. Nappalra kinyitják az ajtót. Sokan — szükségből — a *kisházat* (udvari szobát) használják kamrának. A kamra s a kamrának használt kisház földes. Egy-egy kamrában 10—12 zsák búzát tartottak. Sokan még ma is a kamrában tartják gabonájukat.

A kamrában *zsáklócán* állnak a gabonás zsákok. A zsáklóca legtöbbször fenyő, de tölgyfából, nyárfából is készítik. Téglát, vagy *pockot* (gerendavéget) tesznek alá. A lócát nem teszik egészen a fal mellé. Ráteszik a zsákot s a felső végét a falhoz dűtik. Ha sokáig tartják a zsákokat a lócán, akkor a zsák és a fal közé keskeny deszkát, vagy *tengericsutkát* (tengeriszárat) tesznek, vagy pedig gyakran megforgatják. A zsákokat nem kötik be, különösen ha nincs a háznál macska. Ha a zsákok egy sorban nem férnek el, akkor két lócán két sorba rakják. A kamrában csak búzát és árpát szokás tartani. A zabot felviszik a padlásra. Könnyebb felvinni, nem is nyomja úgy a padlást, mint a többi gabonaféle. Nem is félték úgy.

Sok kisember gabonáját ferslókokban (ládákban) tartotta és tartja. Nagysága attól függ, hogy kinek mennyi a hozzávalója. A nagy ládák 3/4-es deszkából készülnek. Ha vékony a deszka s tele van, akkor kidegeszedik. A teteje igencsak *levéldeszkből* (1/2 colos) van. Némelyik zsanéros. Lakat is szokott lenni rajta. A négy sarka alá téglát tesznek s arra két lécet helyeznek. Erre kerül a láda. Így szellőzik az alja is. A nagyobbra 5, a kisebbre 2—2½ mázsa gabona fér. Ha nem fér meg a gabona a ferslókban, akkor zsákokban is tartják. Ilyenkor először a zsákban lévő gabonát használják el, hogy az egér ne tegyen kárt a zsákokban.

Akinek egy kicsivel több a gabonája, az *szekrényben* tartja. A nagysága a tárolandó gabona mennyiségétől függ. A gabonás-szekrényt az 1880-as évekig a helybeli faragómesterek, vagy az ácsok készítették. Az öreg Tóth Molnár János is csinált ilyet. Néhány még van a faluban. Fa volt Dobozon bőven. *Bikkfából* (bükkfából) vagy *tőfából* (tölgyfából) csinálták. Először négy oszlopot készítettek. Kétfelől kivésték. Kétélű *brankáttal* (csákányforma szerszám) vésték. A deszkákat nem hasították, hanem fűrészelték. A deszka egyik szélét

kétélűre elvékonyították s a másik szélét kinutolták. A deszkákat összeeresztették. Az egyik deszka vékony szélét beleillesztették az alatta lévő deszka nutjába. A szekrénynek egyenes teteje volt, hogy lehessen rá *pakolni*. Nem díszítették. 4—5—6 mázsa gabona fért el benne.

A lisztet később *lisztesszekrényben* tartották. Kb. 2 zsák liszt fért bele. Néme-lyiket díszítették. Cifrázó vésővel *kocogtatva* vették a rózsás és geometriai elemekből álló díszítéseket. Kis polcokat szoktak alátenni, hogy a lába ne korhadjon s a macska is jobban aláférjen.

A 15—20 holdas emberek ezelőtt *gabonást* készítettek. Kevés volt a faluban. Néhányat még 1945-ben is készítettek. A gabonás az udvaron állott. Ajtajával a ház felé nézett. Az 1860-as évek körül helyben vesszőből fonták. Kinek mekkorára volt szüksége, akkorára készítették. Szögletes fenyőfából, vagy erdei fából készítették a gabonás vázát. A vázba megfelelő távolságban egyenes karókat illesztettek egymás mellé. A karókat körülfonták vesszővel. Így készült el az oldala. Téglából póckokat készítettek. Két erős gerendát tettek rá. Erre helyezték a gabonást. Az alját kideszkázták. Az ajtaja középen volt. Deszkából készítették. Kóróval, zsuppal, deszkával, vagy cseréppel fedték. Kinek mire futotta. Ma a gabonások cseréppel vannak fedve. Ha kukoricát tartottak benne, akkor nem tapasztották be. Ha búzát akartak bele tenni, akkor belül besározták és bemeszelték. Később kiszedhető deszkákkal választották el. A gabonás ajtajához lépcső vezetett. 40—50 mázsa gabona is elfért benne. Ha négy kereket tettek alá, akkor el is húzathatták. Ilyenkor a cserepeket leszedték. Miután az ilyen gabonást az egér s a poc (pocok) kirágja, nem szerették. 1870 körül deszkából is készítettek gabonást. Békésen, Gyulán a fadepóban szerezték be a hozzávaló deszkákat. Nem sározták be és nem meszelték ki. 1900 körül vályogból, téglából is készítettek gabonást. A téglákat a gazdák közösen égették.

Később a módosabbak a kamrában készítettek *hombárt* s abban tartották a gabonájukat. *Gabonás-fióknak* is hívták. Legtöbb 2—3 fiókos volt. A fiókok részére a kamra belső felét foglalták el. Hat, vagy hét fenyőoszlopot állítottak le. A felső végeiket a fiókgerendákhoz erősítették. Az oszlopokhoz szegelték a nutféderes, colos vastagságú deszkákat. Elöl a fiókdeszkákat ki lehetett szedni. A feneke ki volt deszkázva. A deszkák össze voltak eresztve. A padlózat alatt gerendák voltak. Ezek téglakon nyugodtak. A rekeszeket *fiókoknak* hívták. Az egyikbe a búzát s a másikba az árpát tartották. Mesteremberek készítettek.

Volt néhány olyan nagygazda, kinek nem fért a *hombárjába* a gabona. Lepadoztatták a padlásukat s arra öntögették garmadába a gabonát. A faluban kb. 20 kismagtár is van. Vályogból, téglából készültek. Cseréppel fedték. Gabonásfiókokat készítettek bele. Az uraságnak téglából épült, többemeletes magtára volt.

Á. Szabó István szerint: „Doboz rossz, rongy falu volt, mindig bántotta a víz. 1888 tavaszán is kiszakadt a Kettős-Körös s csak Szarvason tudták elfogni. Ezért nem volt nagy búzatermő határa. Így nagy magtárt nem csinált senki

sem". A doboziak a felesleges gabonájukat bevitték Csabára s a *szedőnek, gabonászsídonak* adták el.

2. A takarmány elrakása

Dobozon kocsit szalmával a következőképpen raknak meg. Egy kocsira 5 gyűrész szalmát raknak. Ha ennél többet raknak, akkor azt mondják: „Igazi jó kocsi szalma!” Először a kocsi derekát rakják meg. Villával rakják s megtaposák. Arra törekednek, hogy ne *sippadjon* meg a közepe. Amikor a kocsi derekát megrakták, akkor a kocsioldal és a vendégoldal között kézzel *begyúrik*. Azután egyforma simára *kiegyenlítik*. Meg is tapossák. Ezután a feladott szalmát vasvillával *gyúrik*.

Elől kezdik kirakni a gyűrést. Először a két sarkát rakják ki. A sarokgyűrést *szarvnak* is nevezik. A két gyűrész közé gyüretlen szalmát tesznek. Ez fogja össze a két szarvat. Ezután a két hátsó sarokra tesznek egy-egy gyűrést és a közepét *befogatják*. Majd hosszában rakják ki a széleit gyüretlen szalmával. Ezzel kiegyenlítik a négy szarvas között. Utána sor kerül a közepének barakására is. Az így elkészült sort egy *gyűrésznek* hívják. Az első sorra még 4 gyűrést szoktak tenni.

Akinek 2—3 kocsi szalmája van, az kerek *boglyába* rakja. A derekát kissé kijebb rakják, mint az alját. A teteje pedig fokozatosan hegyesedik. Részei: feneke, alja, dereka, teteje, hegye. A szép boglyát *körteszárúnak* mondják. Két eresztett szalmakötéllal kötik le. A lekötés után kisgereblyével legereblyézik. Vannak, akik tökindát tesznek a boglya tetejére, hogy a ráfonnyadt tökinda ne engedje a boglyát megbontani. Nem mindenki tud szép boglyát rakni.

Akinek több szalmája van, az *kazalba* rakja. Kint a cséplés helyén csak összedúrják. Bent a faluban rakják szépen kazalba. A legszebb kazalt Varga István uradalmi cseléd tudta rakni. Legtöbb szalmakaznak kerek a két vége. Az ilyen kazalt *kerekvégű kazalnak* hívják. Vannak, akik a sarkait gyúrik s akkor egyenes lesz a vége. Az ilyen kazalt *szarvasnak* mondják. A vágott végű kazalnál nem gyúrnek szalmát. A sarkokra egy-egy rudas szalmát tesznek. Az uradalomban L alakú kazlat is raktak. A rendes kazal feneke 4 lépés széles. A kazal részei: feneke, alja, dereka, teteje. A szép kazalt is *körteszárúnak* hívják. Szalmából eresztett kötéllel ölnyi távolságra lekötik. Lekötés után a faluban kisgereblyével, az uradalomban hosszú nyelű, *kazalozógereblyével* legereblyézték.

A cséplésnél a polyvát a törekbe kaparták. *Pévahordórácson* viszik a pévakazalhoz. A pévakazalt ugyanúgy csinálják, mint a szalmakazalt. Vagy boglyába, vagy kazalba rakják. Aki a földön hagyja, egy rudas búzaszalmát tesz a tetejére. Szalmakötéllal kötik le. Akinek jószága van igencsak van *pévásszínje* is. Régen vesszőből fonták az oldalát. Kóró, vagy szalma volt a teteje. Azután deszkából is készítették s cseréppel fedték. Mióta a határban napraforgót is termesztenek, napraforgószárból (uszu-szárból) is csinálnak pévást. Napraforgószárat állogatnak szorosán egymás mellé. Odakorcolják a derekát kívül-belül léccel s dróttal átfogatják. Betapasztják. Szalmával, vagy cseréppel fedik.

Adatközlők:

Békési Mihály 81 éves, Vörös Hadsereg utca 6. szám alatti lakos. Háza, s 8 kat. hold földje van.
Balogh Lajos 38 éves, Damjanich utca 1. szám alatti lakos. Háza, s 2 kat. hold juttatott földje van.

Balogh Lajosné 31 éves, Damjanich utca 1. szám alatti lakos. Férje háztartását vezeti.
Özv. Balogh Mihályné 62 éves, Damjanich utca 1. szám alatti lakos. Fiával s menyével lakik.
Cs. Kiss Gábor 74 éves, Kölcsey utca 10. szám alatti lakos. 30 évig iparos volt. Háza van. 4 kat. hold földön gazdálkodik.

Komáromi János 61 éves, Damjanich utca 6. szám alatti lakos. 5. kat. hold földje van.
Komlósi Ferenc 79 éves, Széchenyi utca 2. szám alatti lakos. Háza, s 2 hold juttatott földje van.
Molnár János 82 éves, Árpád utca 45. szám alatti lakos. Háza, s 12 kat. hold földje van. 20 évig volt az uraságnál.

A. Szabó István 87 éves, Damjanich utca 18. szám alatti lakos. Saját házában lakik. 17 kat. hold földjét gyermekeinek szétosztotta.

*

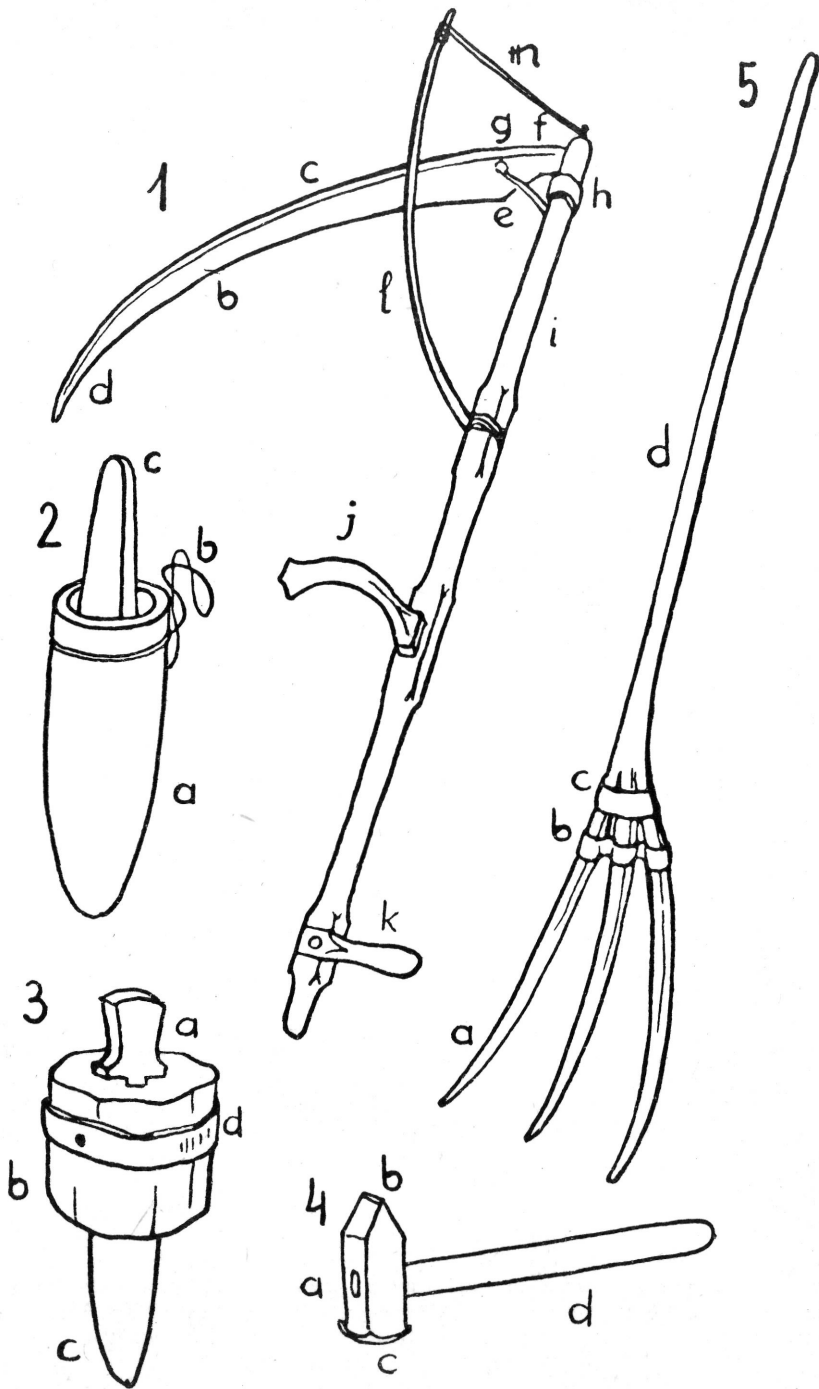
A tanulmány először a Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai (szerkesztette: Dankó Imre) 7. számaként, 1959-ben jelent meg.

Táblák:

Az I—IV. jelzésű táblákon levő szerszámok *Komáromi János*, Damjanich utca 6. szám alatti lakos s az V—VI. jelzésű *táblán* szereplő eszközök pedig magtáros *Balogh Lajos* Damjanich utca 1. szám alatti lakos tulajdona.

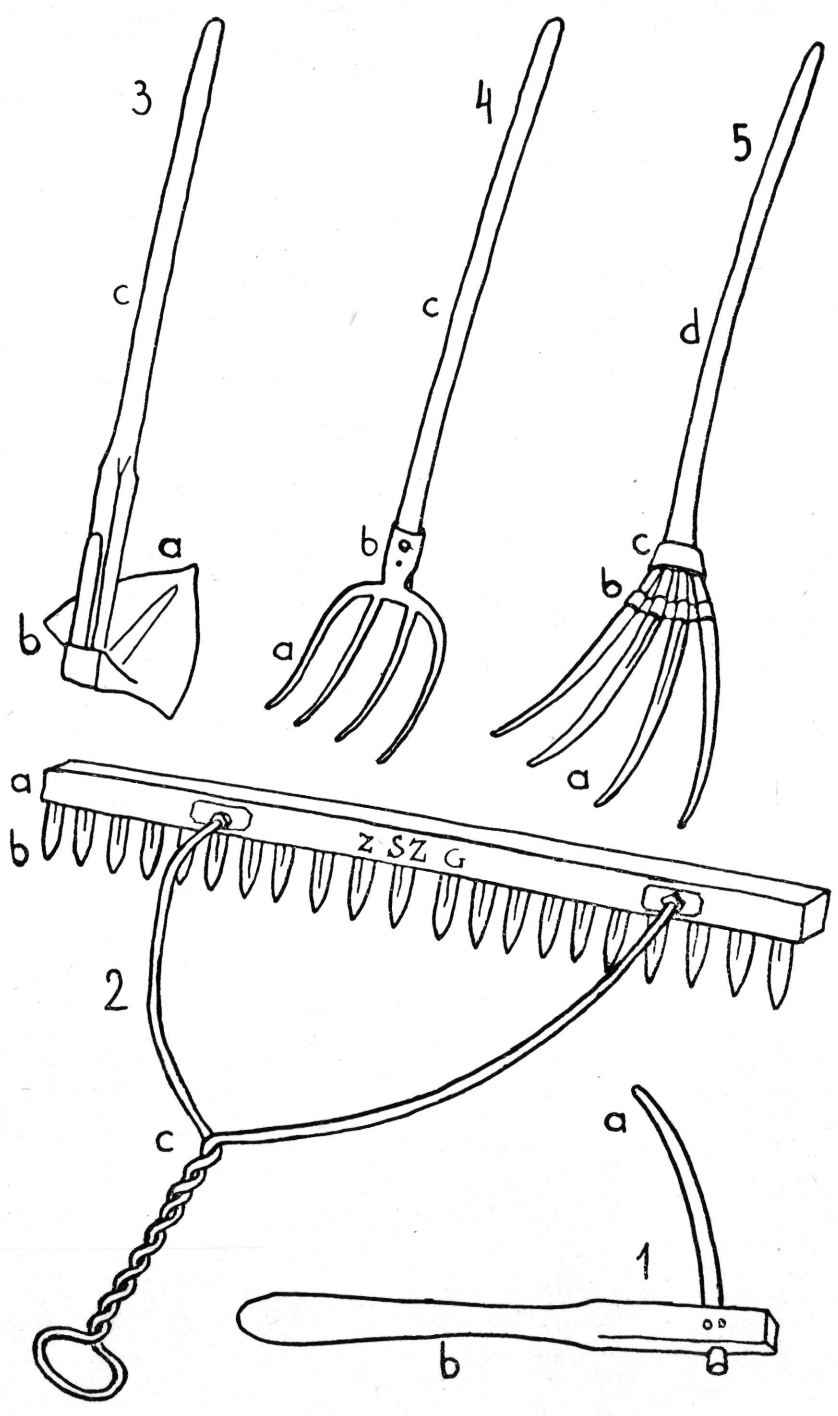
I. tábla:

1. *Kasza*. (a: 90 cm-es lánya, b: él, c: ornó, d: orr, e: sarok, f: nyak, g: nyakló az ékkel, h: örv, i: nyél, kőrisfából, 160 cm hosszú, j: nagykacacs, kőrisfából, 40 cm hosszú, k: kiskacacs, kőrisfából, 16 cm hosszú, l. takarófa, sztamarinifából, 90 cm hosszú és m: csapómadzag). 1940-ben vette K. J. Dobozon. Nyelét bognár készítette. Gabona és szalastakarmány vágására használja. Télen a kocsiszínben gerendára s nyáron az udvaron fára akasztva tartja. — 2. *Tokmány*, a *kaszakövel* (a: tokmány, 20 cm hosszú s 5,5 cm átmérőjű, fűzfából készült, b: akasztó drótból, c. kaszakő, 22 cm hosszú). Sógora, Képiró Gábor ajándékba csinálta 1925-ben. 1950-ig kaszáláskor a kasza fenésére használta. Kamrában, a nagygerendára felakasztva tartja. — 3. *Ülő* (a: ülő, acélból, 2 × 3, 5 × 4 cm, b: tőke, nyárfa, 21 cm hosszú és átmérője 10 cm, c: hegye, d: karika, vasból). Veje Z. Szabó Gábor örökölte apjától, de csak 1937-ben kapta el. Tőkéjét is veje készítette 1949-ben. Csak a kasza kalapálására használják. Abrakos bakóban tartják. Kocsiszínben egy fogásra akasztják fel. — 4. *Kaszakalapács* (a: kalapács, kovácsolt vasból 2 × 2, 5 × 10 cm-es mérettel, b: él, edzett, c: foka, d: nyél, kőrisfából, 21 cm hosszú). Veje, Z. Szabó Gábor örökölte apjától 1914-ben, de 1937-ben kapta el. Csak a kasza kalapálására használják. Ezt is az abrakos bakóban tartják. — 5. *Derekazóvilla* (a: ág, gyertyánfából készült, 70 cm hosszú, b: ágpánt vasból, c: nyakpánt vasból, d: nyél, gyertyánfából, 152 cm hosszú). 1912-ben vette a gyulai vásáron. Vontatórakásnál, szalmafeladásnál, szalmarudas gyűrésénél használták. Szénagyűjtésnél még most is használják. A polyvaszínben a gerendán van a helye.

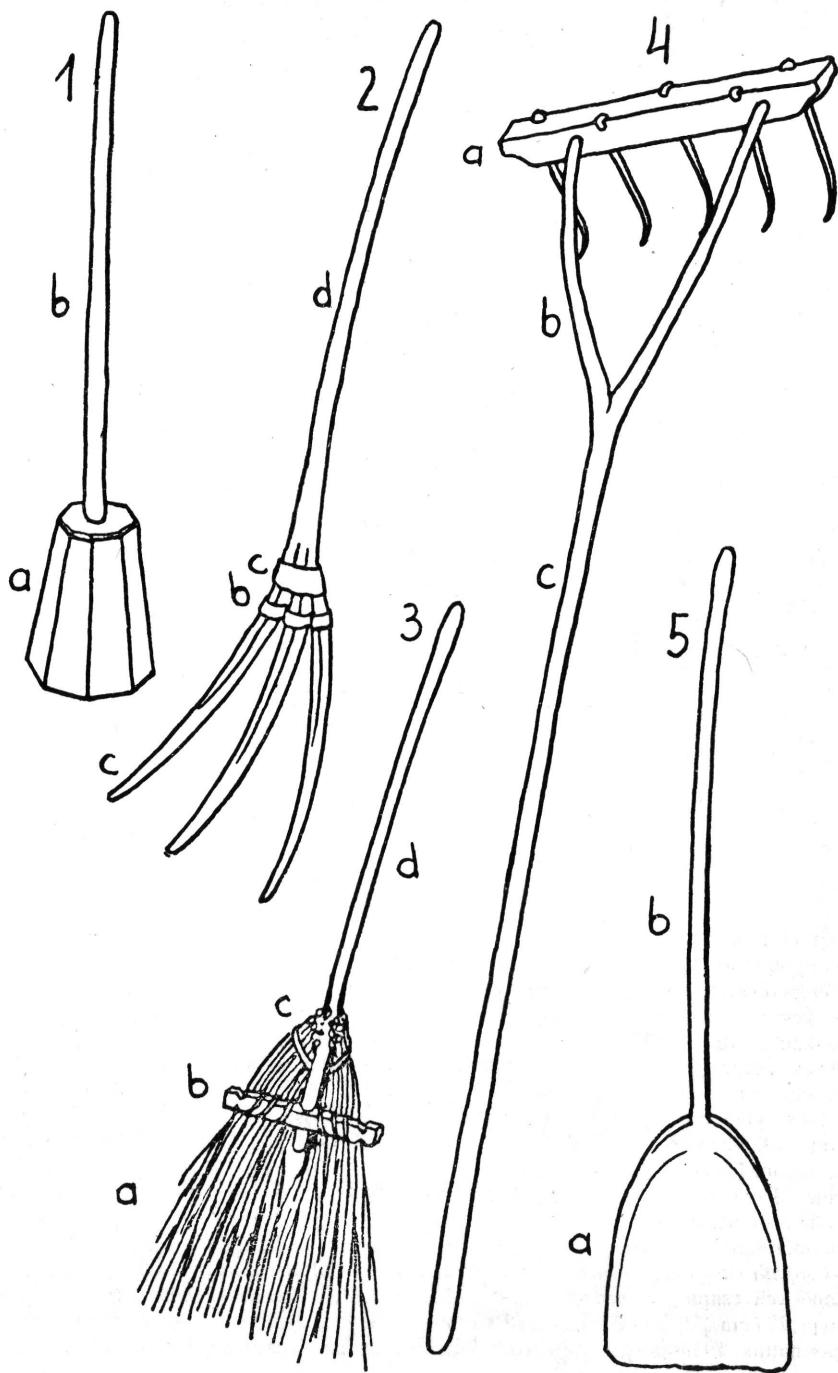
II. tábla:

1. *Kákó*. (a: kákó, kőrisfa, 28 cm hosszú, b: nyél, kőrisfa, 60 cm hosszú). 1946-ban készítette veje, Z. Szabó Gábor egy eltört villa ágából. Csak aratáskor marokszedésre használják. A polyvásszín szarufájára dugják, kívül: — 2. *Nagyereblye*. (a: fej, fenyőfából, $6,5 \times 8 \times 74$ cm, b: fogak, akácfa-ból, 21 db, 30 cm hosszú, c: nyél vasból, 146 cm hosszúságban). 1930-ban készítette veje. Tarlón használják a kaparék összegyűjtésére. A polyvásszín oldalára akasztják. — 3. *Kapa*. (a: kapa, vasból, 23×25 cm, b: köpü, c: nyél, szerecsendiófa, 137 cm). 1935-ben vette a dobozi Hangya Szövetkezetben. Ugyanílyent használtak a szérű készítésénél. Kapásnövények ápolásánál használják. Góréban, vagy a kocsiszinban tartják. — 4. *Vasvilla* (a: ág, acél, 23×31 cm, b: köpü, c: nyél, szerecsenydiófa, 121,5 cm). 1940-ben vette a dobozi Hangya Szövetkezetben. A szérűkészítéskor a torsot s a dudvát ilyen villával hordják le. Ma minden villásmunkára használják. — 5. *Négyágú favilla*. (a: ág, kőrisfából, 65 cm hosszú, b: ágpánt, vasból, c: nyakpánt vasból, d: nyél, kőrisfából, 118 cm hosszú). 1912-ben vette apja, K. István Gyulán, a nyári vásárban. Nyomatatáskor a polyvát rakták vele. A rostálásnál a törekes garmadát vele rakták a rostába. 1920—22-ben használták nyomtatásnál utoljára. A töreket még ma is vele rakják. Polyvásszínbe, a gerendára teszik fel használat után.

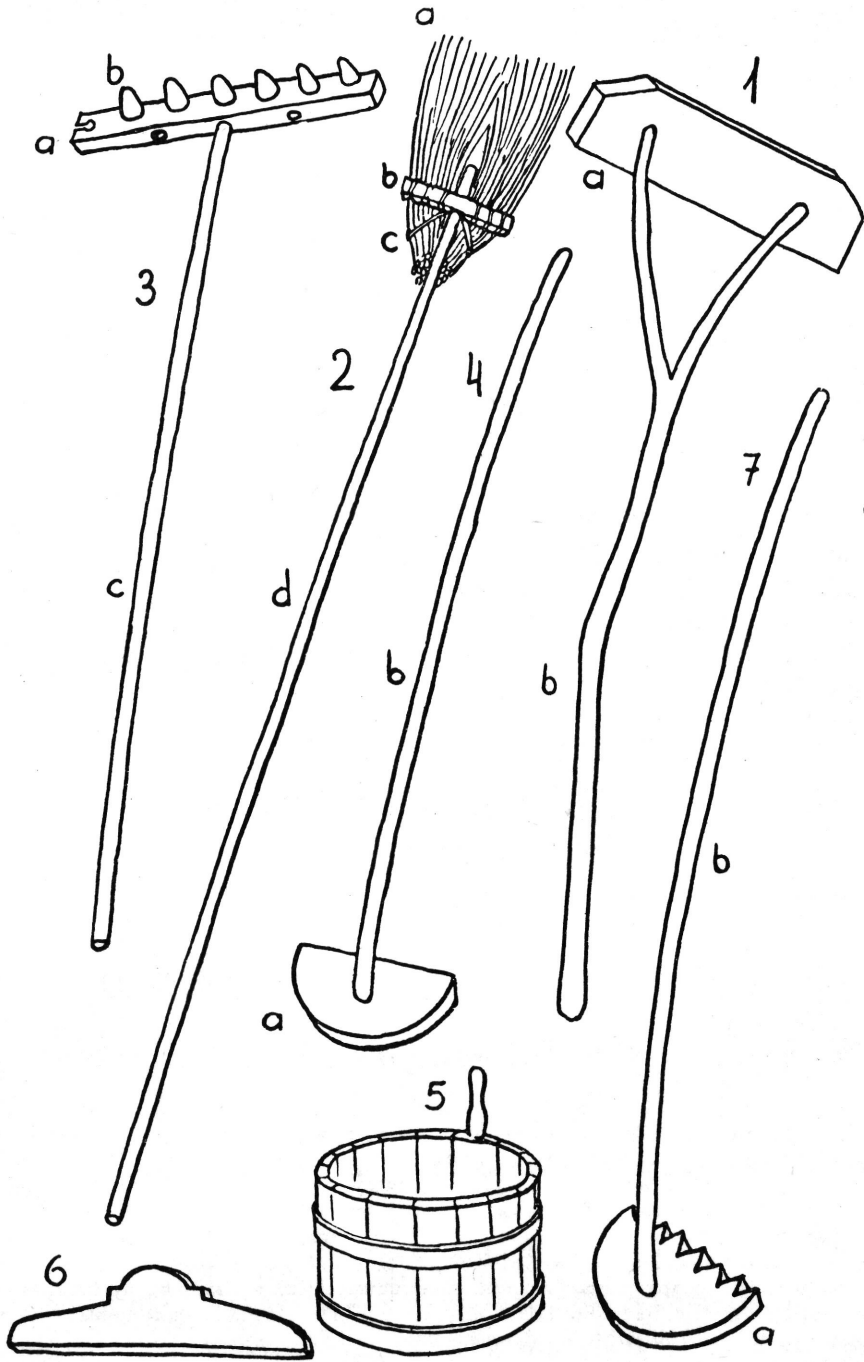
III. tábla:

1. *Furkó, dupófa*. (a: furkó, szilfa, kb. 30 cm s kb. 15—20 cm átmérettel, b: nyél, kőrisfa, kb. 100 cm hosszú). Nincs már meg. A méretek közlés alapján vannak feltüntetve. A nyomtatás idején a szerűkészítésnél használták. — 2. *Fordítóvilla*. (a: ág, kőrisfából készült, 55 cm hosszú, b: ágpánt vasból, c: nyakpánt vasból, d: nyél, kőrisfából, 102 cm). 1910 körül K. J. apja K. István vette a gyulai nyári vásárban. Nyomtatáskor fordításra használták. Szénagyűjtéskor még ma is használják. A polyvászínben a gerendán van a helye. — 3. *Nyírfasöprű*. (a: nyírfavessző, b: keresztfa, c: gúzskötés, d: nyél). A söprű elkopott. Rajza közlés alapján készült. — 4. *Vasgereblye*. (a: fej, fűzfa, 3,5 × 4,5 × 55 cm, b: fog, vasból, 5 db c: nyél, tölgyfa, 218 cm). K. I. csinálta a fejet s a nyelet 1895-en. A fogakat árverésen vette valahol. Csak nyomtatáskor használták. 1920—21-ben használták utoljára. A nagypadláson, a kakasülön tartják. — 5. *Szórólapát*. (a: lapát, bükkfa, 40 × 25 cm, b: nyél, bükkfa, 100 cm). 1900 körül vették a gyulai vásárban. Nyomtatáskor vele szórták fel a gabonát. 1920—21-ben szórtak vele utoljára. Azóta télen havat hánytak vele. A nagypadláson, a kakasülön tartják.

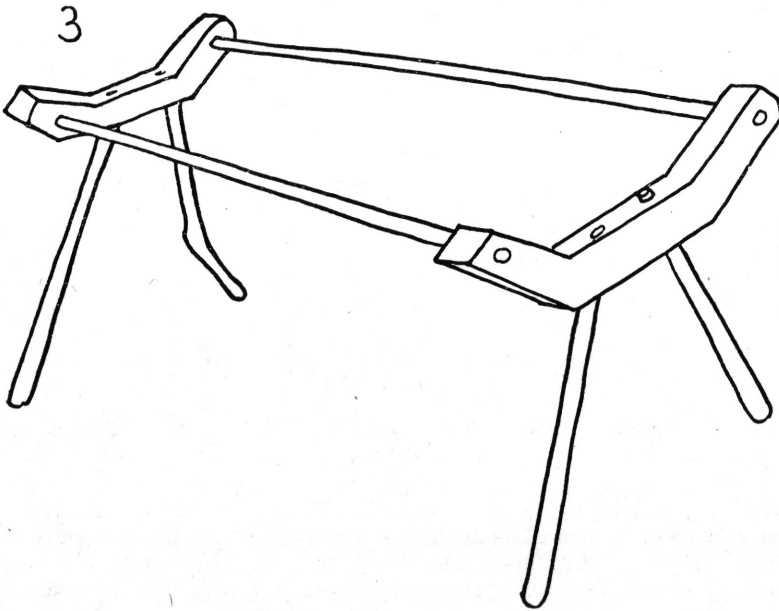
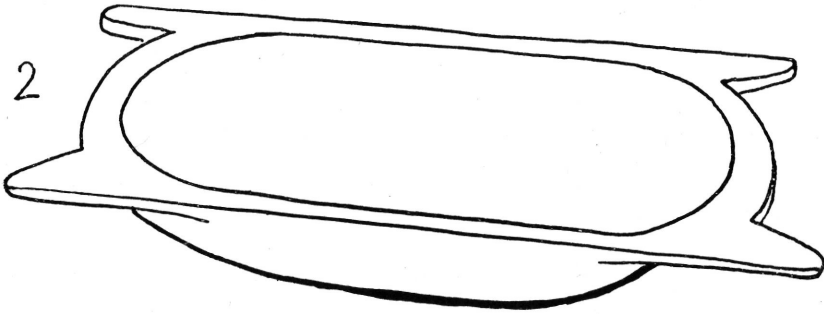
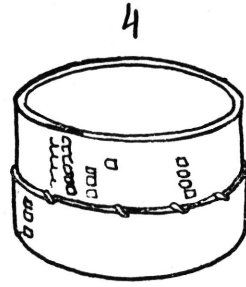
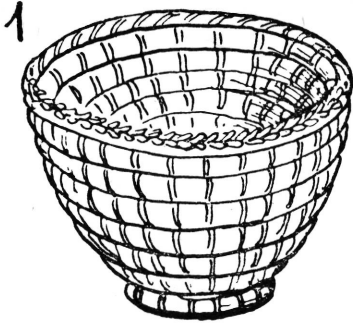
IV. tábla:

1. Toló. (a: deszka, tölgyfából, 58×14 cm, b: nyél, tölgyfából, 170 cm). 1898-ban készítette K. I. Csak nyomtatáskor a szem garmadába tolására használták. Nagypadláson, a kakasülön tartják. — 2. Fölözösöprű. (a: nyirfavessző, b: keresztfa, c: gúzskötés, d: nyél). Elhasználódott. A rajza közlés alapján készült. Csak nyomtatáskor használták. — 3. Kisgereblye. (a: fej, nyárfa 6×4 , 5×48 cm, b: fog, akácfa, 6 db, 7 cm hosszú, c: nyél, tölgyfából, 132 cm). K. J. apósa Kárnyáczi Gábor csinálta az 1900-as években. A szérún is használták. A nyomtatás ideje után a földön, a háznál, a takarmány körül a kertben a veteményezésnél használják. A kocsiszínben van a helye. — 4. Toló, (a: deszka, fenyő, 28×14 cm, b: nyél, mogyoró 132 cm). E szerszám Papp István Kölcsey u. 24. sz. alatti lakos tulajdona. 1925-ben örökölte apjától. Csak gabonarostáláskor, a gabona összekaparására használták. A gabonásban, a kakasülön tartják. — 5. Félvékás. (csertölgyből készült, magassága 26 cm, átmérője 33 cm, fogója 14 cm). K. J. nagyanyja Balogh Julianna (1919-ben halt meg 79 éves korában) örökölte édesapjától. Azután úgy szállt K. J.-ra. 1920—22-ig a szérún is használták a gabona mérésére. — A vetőmagot még ma is vele mérik. A kamrában, a hombáron van a helye. — 6. Csapófa (fenyődeszkából készítve). Nincs már meg. Rajza közlés után készült. A gabona mérésénél vele csapták le a véka tetejét. — 7. Teregető (a: teregető, nyárfa, 28×15 cm, b: nyél, kőkényfa, 177 cm). 1880 körül készítette Kárnyáczi Gábor. Búzamosáskor a nedves búza teregetésére használták. 1930-ban használták utoljára. A nagypadláson, a kakasülön tartják.

V. tábla:

1. *Szakajtókosár* (szájátmérő: 36 cm, fenékátmérő: 18 cm, magassága 24 cm). Gyékényből s szalmából is készítik. 1951 augusztusában vették a dobozi nyári vásárban. Csak kenyérsütéskor használják. A kamrában falbavert faszegre akasztják. — 2. *Sütőteknő*. (a teknő fűzfából készült, hossza 120 cm, s szélessége 50 cm). 1910-ben használatlan vették árverésen. Csak sütésre használják. A kamrában tartják. A zsákok mellé állítják. — 3. *Dagasztóalj*. (kőrisfa, hossza: 92, szélessége: 45 és magassága: 61 cm). A dagasztóalj Komáromi János tulajdona. 1935-ben készítette. Kenyérsütéskor és disznóöléskor használják. — 4. *Szűrőszita*. (a szitakéreg főzött fenyőfából készült, sással főzve; szitavékony sárgaréz szövethől, magassága: 16, átmérője: 25 cm). 1944-ben vették Békéscsában, a piacon. Csak kenyérsütéskor használják. Konyhában, az ajtó mögött, falbavert szegre akasztják.

VI. tábla:

1. *Kovászfa*. (bükkfa, 63 × 25 cm). 1910-ben árverésen vették Dobozon. Kenyér és zsírsütéskor használják. A konyhában, az ajtó mögött, falbavert szegen tartják. — 2. *Kovászkanál*. (fűzfából készült, a: kanálfej, 8,5 × 8,5 cm, b: nyél, 44 cm). 1930-ban készítette Balogh Mihály. Csak kenyér- és zsírsütéskor használják. A kovászfa mellé akasztják. — 3. *Szivanó* (a: szivanó, tölgyfa, 17 × 20 cm, b: nyél, akác, 175 cm). Balogh Lajos 1945-ben készítette a szívófejet, de csak 1952-ben lett „felütve”. Csak kemencefűtésnél a parázs kihúzására használják. Az udvaron lévő eperfára akasztják. — 4. *Piszkafa*. (akác, kb. 200 cm hosszú). Jelenleg nem volt. — 5. *Sütőlapát*. (a: lapát, bükkfa, 45 × 35,5 cm, b: nyél, bükkfa, 142 cm). 1910-ben vették a környékbeli vásárban. Csak kenyérsütéskor használják. A kamrában tartják. — 6. *Teknőkaparó*. (kovácsolt vas). Gergely Istvánné tulajdona. Az evőkanál nagyságú kaparót özv. Balogh Mihályné nagyanyja, Gyenge Mihályné (1924 körül halt meg 84 éves korában) használta. Onnan került unokájához, Gergely Istvánnéhoz. Csak a sütőtekno kaparásához használják. — 7. *Kenyérsöprű*. (cirokból, a söprű 28, s a nyél 15 cm hosszú). 1950-ben készítette Kőteles Ferenc Dobozon. Csak kenyérsütéskor a kenyerek lesöprésére használják. A konyhában, a stélázi aljában tartják.

Az ábrákat a szerző vázlatrajzai alapján **Kerti Károly** grafikus-rajztanár (Tata) készítette.

